

95486
10360

RERUM
IN MAGNO DUCATU
LITHVANIÆ PER TEMPUS
REBELLIONIS RUSSICÆ
GESTARUM
COMMENTARIUS,

IN QUO

*Obiter & succinctè attinguntur,
quæ in annexis Regno Polonia Pro-
vinciis eodem tempore*

*conuents evenerint. Trinitopolis 1739.
O. D. S. T. R. C.*

LIBER PRIMUS.

SUscipti nobis operis argu-
mentum erit, per tempus re-
bellionis Russicæ, res in Ma-
gno Ducatu Lithvaniz gestæ.
Quæ tamen cum bellis eadem tem-
pestate in ipso Polonia Regno, co-
ortis, tanquam cum origine sua ad-
modum conjunctæ sint, separatim
à nobis memorabuntur. Neq; mul-

tum ad scrutanda motuum istorum semina atque exordia, ipsaque adeò incrementa descendemus, nisi quatenus res inter se connexa absq; mutua luce intelligi nequeunt. Occuliores earum causas Scriptoribus Rerum Polonicarum consultò relinquimus.

Annus post natum Christum ultra millesimum ac sexcentimum quadragesimus octavus, vix triente sui exacto, totam Sarmatici Imperii molem subita trepidatione concussit. Etenim exeunte Majo obierat VLADISLAUS IV. Rex in media Lithuania, simulque coortum paulò antè, intra Polonici Regni Limitem, Chmielnicianæ seditionis incendium, in duplicatam Polonici exercitus cladem eruperat. Scires utrumque ictum ab eadem manu cælitùs datum: ita rerum ac temporum ratio concurrat. Itaque in ipso orbitatis suæ articulo, tanto vulnere accepto

cepto Respubl. contremuerat: erectis etiam undique nec satis concordantibus studiis hominum, partim in publico metu privatas spes agitantium: partim in communi discrimine proprii periculi non oblitum. Accedebant suspectæ Vicinorum voluntates, & bella aut foris impendentia: aut domi in gremium accepta. Chmielnicius enim Cosacorum suorum Viribus diffusus, in armorum societatem Tartaros acciebat: quorum ope, Ordinario Respubl. exercitu geminata clade deleta, Rusiis populis suametspontè, ob prætenas suorum Sacrorum injurias, in arma pronis, ad seditionem signum sustulerat. Ita hærente in Patriæ visceribus externo hoste, intestina seditio in immensa incrementa provehebatur: post oppressos captosque militiæ Duces, in illis longè lateque patentibus oris, nemine resistere auso; sed fatali consternatione cunctis è vicinia pericu-

li, longiùs etiam, quàm par erat dif-
 fugientibus. Hoc incendium non
 modò subjectas Regno Poloniæ
 Rusficæ gentis Provincias corripue-
 rat: sed & maximam Lithvanicæ di-
 tionis partem circumsteterat: illuc
 etiam sensim, Causæ toti nationi
 communis, contagione serpente.
 Quippe rusticana plebs ubique præ-
 ter antiquum Religionis prætextū,
 nacta novum libertatis stimulum,
 accedente ob successus, virium fidu-
 ciâ, Nobilitatis jugum excutere ad-
 orta est. Quod periculum Lithva-
 niæ tantò præsentius malum mini-
 tabatur; quod (una atq; altera pro-
 vincia excepta) tota ferè è munici-
 piis ac plebe Rusfici sanguinis ac ri-
 tus constaret. Neque negligenda vi-
 debatur ambigua cum Sueco ac Mo-
 scho pax: quorum vicinia è propin-
 quo Lithvanici juris provincias
 tangit.

Oppresso autem in Poloniâ, unâ
 cum suis Ducibus, universo ferè
 Præ-

Præfectorum bellicorum flore; supererant duo Militiæ Lithvanicæ Duces: quorum alteri ætas, atque valetudo ingravescens à curis atque laboribus bellicis, propemodum missionem dabat: alter in ipso juventæ robore militaris Imperii, auspiciū nuper exorsus, tam duro Reipubl. tempore, rerum gerendarum molem in se devolutam, simulque omnium oculos, in novi Magistratus experimentum, intentos sentiebat.

Is erat JANUSSIUS RADIVILIUS, Dux Būzarum, &c. Ducatus Samogitiæ Generalis Capitaneus Exercituum, Magni Ducatus Lithvanicæ Campiductor. Qui recens acceptæ in Ukraina cladis, non aliam fuisse causam reputans, præter certamen ob contemptum periculi, viribus imparibus commissum; nec ignarus à flagrante in Russia Poloniæ subjectâ incendio, Lith-

vania (quæ tota penè è Russica plebe constat) contiguum parietem inflammatum iri; initiò statim Interregni, in eam curam omni ope incubuit, ut in M. Ducatus præsidium, Exercitus, qualem imminetia pericula poscebant conscriberetur. Erant, qui tam necessariò susceptos pro Repub. conatus adjuvarent: sed neque deerant, qui aut privatis inimicitis vel æmulatione; aut pravis suspitionibus impulsæ rectè consulta corrumpere, ac salubriter coepta

“ disturbarent. Adeò pronum sæpè in
 “ privata commoda obtutum homines
 “ defigunt: ut oculos ad publicas jactu-
 “ ras attollere nequeant, quibus tamen
 “ illa communi damno empta, pro-
 “ pria emolumenta involvi necesse est.
 “ Sed omnium maximè nunc miserabile
 “ malum Respubl. exercet, in quibus per
 “ omne fas, atq; nefas, per calcatas leges,
 “ violatam fidem, abrupta sanctissimo-
 “ rum federum, ac jurisjurandi vincu-
 “ la, proditam patriæ salutem ac liber-

Lithuania gestarū Commentarius. 7

tatem, privata in religionibus factioni-
bus quisq; gratificari contendit; nescius & e-
Religionem ipsam (nisi prava sit & im-
pia) aspernari, tam irreligiosum offi-
cium, & hoc factō in Patriam, quæ Re-
ligionis sedes est; ipsamq; adeo religio-
nem inexpiabile scelus suscipi.

Sed Dux RADIVILIUS quidem
inter objecta sibi impedimenta, atq;
difficultates, sumptu atque periculo
proprio, aliquantam manum com-
paraverat, plerisque militiam recu-
santibus, donec ab instantibus Co-
mitiis Convocationis, quæ Electioni
præmitti mos patrius postulat, con-
firmaretur. Quæ ubi advenere, tam-
etsi auctis in immensum rebellium
viribus; capta etiam præter omnem
expectationem munitissimâ Urbe
Polonnâ periculum atq; trepidatio
ingravesceret: reperti sunt è Lithva-
nis non pauci, qui supra memoratis
causis in transversum acti, tantum
discrimen ad Regionēs suas pertine-
re non putarunt. Quorum operâ

numerus copiarum in præsidium Magni Ducatus paulò ante in extraordinario Conventu Vilnæ decretus; in istis ordinariis Comitibus diminutus est.

“ *Mentio capte Urbis Polonne admo-*
net, ut qua interea in tota Ukraina
gesta sunt, altiùs repetito exordio bre-
viter percurramus.

“ *Ad primum Chmielniciana seditio-*
nis nuncium, ambo Exercitus Regni
Duces experrecti, Quartiana (quam
vocant) militie cohortes, in hostem
vix dum exeunte hyeme eduxerunt.
Paucitas istarum copiarum, ordina-
ria, sex millium Cosacorum manu, &
quorundam ex illis oris Procerum ex-
traordinariis è Russica gente subsidiis
supplebatur. Verùm ista supplementa,
ut adversus exterum hostem valida,
ita in ejusdem gentis tribules, & con-
juracionis socios, presentissimi plena
erant periculi, cum imbecillum apud
barbaram plebem, officii aut jurisju-
randi vinculum, malè contineret im-
perum

Lithuania gestarū Commentarius. 9

petum conspirantium, in effrenem re-
bellionem jamdudum erumpere ge-
stientem. Causas atq; irritamenta, aut
etiam occasiones excutiendi obsequii,
persequi, non est mei instituti. Etiam
hic lesa religionis obtentus (jure an-
injuriā, nihil pronuncio) licentia præ-
rehebatur. Deerat tantum occasio, &
impune in tumultum consurgendi
fiducia. Hanc ut præberet Chmielni-
cius cum Tartaris in proxima Deserto-
rum Camporum vicinia hybernanti-
bus, atq; spe prædæ non difficulter ille-
Etis occultè conspirat. Accessit parùm
prosperum Supremi Ducis Castellani
Cracoviensis consilium: qui cum toto
Exercitu immensas camporum solitu-
dines peragrarè inconsultum existi-
mans: filium suum, cum parte
copiarum & pugnacissimis militum,
ultrò eam provinciam deposcentibus,
ad persequendum hostem expedit, tra-
dita ipsi maxima parte Ordinarii Co-
sacorum exercitus Qui cum numero
ac viribus præstarent, ad primum

“ Chmielnicii cum Tartaris adventum,
 “ signis ad hostem translatis acerrimè
 “ omnium nostros adorti sunt. Nostrò
 “ ancipiti malo circumventi, atq; hinc
 “ suorum perfidia, inde inopinato Tar-
 “ tarorum adventu, perculsi, cum ali-
 “ quandiu fortiter restitissent, pars cæsi,
 “ pars capti, universi sunt oppressi.

“ Nuncio cladis ad Duces allato, bo-
 “ na parte Quartianarum Cohortium;
 “ & flore totius exercitus amisso, trepi-
 “ datum est in castris, & signa prosperè
 “ mota, ut se in tutiora reciperent. Sed
 “ hostis celeritate prævalens, grave im-
 “ pedimentis agmen, ad Corsunum asse-
 “ cutus, numerosa Tartarorum ac rebel-
 “ lium agmina castris nostris circumfu-
 “ dit. Non visum est Ducibus famem &
 “ obsidium opperiri.

“ Proinde instructà inter impedimenta
 “ acie, Carraginem, quàm vocant, seu
 “ plures curruum ordines, per sua inter-
 “ valla pedestribus agminibus distinctos
 “ [quippe tunc universis ex equis descen-
 “ der mos est] progredi imperant. Ne

Litvania gestarū Commentarius. ¶
id quidem in tumultu ex disciplina
fieri poterat ; quia tunc quoq; prodito-
res non deerant ; qui aut transfugiis ,
aut suadendo , quod hosti conduceret ,
omnia turbarent. Quorum haud du-
biè ductu atq; consiliis iter perplexum ,
& inter veprium ac dumetorum an-
gustias impeditum , electum est. Cumq;
hostis à fronte & à tergo , & ab utroq;
latere progredientes , acerrimè oppu-
gnaret , nec inter sylvarum & virgulto-
rum angustias curruum series servari
possent , soluta Carragine universa
acies confusis ordinibus in manus ho-
stium delapsa est. Casis qui repugnare
ausi sunt , reliqui omnes , cum Ducibus
omniq; prædâ & impedimentis capti.
Paucissimi in devia fugientes prædâ
ac spoliis intentum hostem sefellere .

Partâ victoriâ Chmielnicius Corsu-
no occupato ad oppidum Belocerke-
wam substiterat , plebem omnem cite-
riori ripæ Borysthenis vicinam , partim
per deditiones in fidem , partim per de-
lectus in militiam recipiens , è quibus
[ad-

« [adjectis qui postea accessere] ad du-
 « centa bellatorum millia exercitus ejus
 « successu temporis excrevit. Ulterior
 « Borysthenis ripa bellicosus incolis refer-
 « tissima, presentia Ducis Wisniewicij
 « in officio agrè continebatur. Is per lon-
 « gè latèq; patentis ditionis suæ oppida
 « & vicos indomitam seditionis conta-
 « gionem serpere animadvertens; as-
 « sumptâ aliquantâ suorum è fideliori-
 « bus manu, vitatoq; ob hostis Victoris
 « viciniam, proprii amnis trajectio; fa-
 « ctò per fines Lithuania circuitu Bory-
 « sthenem transmittit: copiasque suas,
 « accepto Janusii Tyskievicij Palatini
 « Kiyowiensis comitatu, modè auctas,
 « ulterioribus hostium progressibus ob-
 « jicit. Interea Chmielnicius, ut dixi,
 « impetum victoria aliquantis per con-
 « tinuerat, missis ad Comitium Convoca-
 « tionis Legatis, præterita excusans, fa-
 « ctisq; veniam, & mediocribus postula-
 « tis suis satisfieri petens, ea si impetra-
 « ret, sese in officio fore pollicitus. Sed
 « commota semel plebis licentia, per va-
 « rias

Lithvaniae gestarū Commentarius. 13

rias Ukraina oras, in cruentas passim⁶⁶
grassationes efferbuit; præcipuè in⁶⁶
Nobilitatem & Judæos seditiosimè⁶⁶
quoq³ sæviente. Maxima pars Crivo-⁶⁶
nosio Duce (incertum invito, an con-⁶⁶
nivente Chmielnicio) per viros & op-⁶⁶
pida, cadibus ac rapinis, terrore sui⁶⁶
longè latèq³ sparso, turbulentiores è⁶⁶
Rusticâ plebe, ad societatem præda un-⁶⁶
diq³ extiverat. Quibus Dux Vishiove-⁶⁶
cius dum se strenuus objicit, in propin-⁶⁶
qua Bialocirkivo oppido vicina, nihil
numerossissimas Victoris Chmielnicia
copias veritus gliscentis in immensum⁶⁶
sedititionis latrocinia, diu compscere⁶⁶
ausus est. Itaq³ & Pohrebiscis, gen-⁶⁶
tilicia ditionis Oppido, Crivonosium⁶⁶
ejecit; eoq³ recepto in perduelles anim-⁶⁶
advertit, & descipientem NEMORO-⁶⁶
VIAM oppressis hostibus interceptit, quâc⁶⁶
imposito præsidio tantisper tenuit, dum⁶⁶
superante rebellionis incendio, univer-⁶⁶
sa illa ora deflagrasset. Serpentè de-⁶⁶
mum per finitima oppida sedititionis⁶⁶

14 Rerum in magno Ducatu

et contagio; quò adventantibus subditis
 et vicinior esset, castra ad Hryzovum op-
 et pidum metatus est. Illic auxilia ope-
 et rienti nunciatur Machnowcam præci-
 et pium Palatini Kiyoviensis oppidum,
 et à Crivonosio oppugnari. Relicto itaq;
 et castris presidio: ipse cum expeditis
 et Machnowcam advolat, hostemq; jam
 et expugnata Civitate, arci capienda in-
 et tentum, in se convertit; atq; ingenti
 et strage oppido exturbatum ac fugien-
 et tem, in propinqua Crivonosii castra,
 et precipitat. Quæ dum alacritate mi-
 et litum, atq; ipso victoriæ impetu excin-
 et dere parat, adventante nocte, quæ jam
 et suprema Crivonosio ingruerat, obsti-
 et natissimis precibus Palatini [devasta-
 et tionem patrimonii sui metuentis] ge-
 et te mens atq; invitus expugnari se passus
 et est, ut quod ad plenæ victoriæ cumu-
 et lum deerat, in cristinum differret.
 et Quo factum est, ut subeuntium tene-
 et brarum beneficio, homo communi Pæ-
 et triæ fatalis, relictis quidem impedi-
 et mentis, et castris exutus; ex præsen-
 et tissimo

Litvania gestarū Commentarius: is
tissimo periculo elaboretur. Reversus
ad Hryzovum Visniovecius, ut sibi
Ofinii legionem, quæ defuncto Regi à
custodia corporis erat, alienis tunc Im-
periis obnoxiam adjungeret; dum di-
versis in locis coëuntium rebellium
agmina dissipat, interea Crivonosius
præda cupidine ac rebellionis astro
concitatis undiq; populis, qui ab effusa
passim Nobilitatis, patrimonia sua, de-
serentis, fugâ animos sumpserant; atq;
ad eum maximo numero confluebant;
Viribus in immensum auctus, cum
quinquaginta armatorum millibus
Polonne imminebat. Urbs hæc situ &
opere munita, & rerum omnium atq;
hominum copia referta, etiam concur-
su imbellis Nobilium faminarum tur-
ba, quæ eò cum liberis & pretiosiori
peculio confugerat, gravis erat, eòque
cupidius ab hostibus petebatur. Nec
deerat firmum præsidium, sed cujus
longè maxima pars proditionis suspe-
cta, majoris alicujus potentia freno,
in officio continenda fuit. Proinde
mis-

" mittuntur ex urbe, qui à Visnieviecio
 " & aliis, qui secum eo conjunxerant,
 " maturam opem petant. Nec in Visnie-
 " viecio mora ulla fuit, qui spreto hostiũ
 " numero, cum iis, quæ ad manum erant
 " copiis, succurrendum periclitantibus
 " censuit.

" Servatam tanti nominis Urbem pre-
 " tium discriminis fore. Sed Palatino
 " causante suspectam prædiariorum fi-
 " dem, extollente vim hostium; expe-
 " ctandum Osinii adventum clamitante
 " de sententia consilii Polonnensibus re-
 " sponsum est. Non defutura Urbi colle-
 " ctis viribus auxilia; ducerent interea
 " bellum, & vim hostium munimentis
 " urbis propulsarent. Sed neq; Osinio ad
 " alienum arbitrium militanti, citò im-
 " perata facere integrum erat: & poten-
 " tiam hostium, quæ tunc obtentui sume-
 " batur in locis nobis minus opportunis,
 " non modo sustineri, sed frangi quoque
 " potuisse virtute Visnieviecii eventus
 " paulò post docuit. Ita destituta nimiũ
 " cautis nonnullorum consiliis tam pro-
 " pinquo

Lithuania gestarū Commentarius. 17
pinguo subsidio, urbe, crevere hostium, ce
nostrorum, cecidere animi. ce

Præcipuè fidelioribus præsidariis ce
attonitis, sumpsere prodenda urbis au- ce
daciã, quibus prospera licentiæ ex- ce
empla stimulos ad perfidiam dabant. ce
Aliis fugientibus, adjuvantibus aliis, ce
nemine resistente inromissus hostis, ur- ce
bem cadibus & stupris fadatam diri. ce
puit, & in nobiles præcipuè feminas ce
tristibus exemplis crudeliter grassatus ce
est. Non aliud municipium calami- ce
tate suã, magis partium fortunam per- ce
culit. Etenim tam munita urbis casu, ce
in vicinas provincias evulgato; nihil ce
invium aut inaccessum hostium poten- ce
tia credebatur. Deserebantur passim ce
munitiones & castella, quæ vim hostiũ ce
aut propulsare, aut certè diu sustinere ce
potuissent. Mox hostis victoriã elatus ce
in Visnievecium, qui ad Constantino- ce
vum cum legione, quæ recens defuncto ce
Regi, à corporis custodia fuit, & ali- ce
quot vexillis Dominici Ostrogie Du- ce
cis, conjunctus, Crwonosii impetum ce

duobus

95486

“ duobus praeliis , fortissimè repulit ; fe-
 “ licissimo ad spem debellandi successu ;
 “ nisi statim post prioris congressus for-
 “ tunam ejusdem rursus Palatini Kio-
 “ viensis , tanquam veterani Ducis con-
 “ filium , atq³ auctoritas utriusq³ victo-
 “ ria fructum corrupisset .

“ Cum enim primo consiliu pulsas
 “ Crivonosii copias , postridie nova auxi-
 “ liorum agmina confirmassent , veriti
 “ nostri Duces , nè insessis à tergo , versus
 “ pacatas Regni oras itineribus , com-
 “ meatus & auxiliorum spe interclude-
 “ rentur ; instante Palatino , maximam
 “ peditatus partem , unà cum impedi-
 “ mentis & apparatu bellico ultra duo
 “ cis Constantinovum Germanica mil-
 “ liaria ad pagum Rosolovam premise-
 “ runt : ipsi cum expeditis cohortibus ,
 “ instructa pro manibus urbis acie paulò
 “ post secuturi . Sed cum hostis distractòs
 “ jam & viribus diminutos , ferociter
 “ adortus esset , tanta virtute à Vignie-
 “ vicio exceptus est ; ut hostilium cada-
 “ verum strage proximi fluminis stagna
 la-

Lithuania gestarū Commentarius. 19
lacusq; complerentur. Profligatus ho-
stis ultra fluvium refugerat.

Sed cum victoribus nostris ob pau-
citatē divisasq; vires victoriam per-
sequi non esset integrum, ad impedi-
menta, quae jam cum peditatu longius
abcesserant, sese recipere coacti sunt.
Quod ubi per exploratores hosti, re-
rum bellicarum minimè rudi cogni-
tum est, collectis è trepidatione ani-
mis, per absentiam nostrorum trajecto
iterum flumine, medium sese inter de-
sertam urbem, & Nostros jam longius
remotos interjecit, magnâq; celeritate
Castra munire properavit. Serò Visnio-
viecius Palatini consilium toties infe-
lix damnare cepit. Cujus error reditu
nostrorum corrigi non potuit, firmatis
jam antequam venissent vallo & fossa
profundiori, castris hostilibus: Ita
victoria gloria penes Visnioviecium:
fructus penes Crivonosium, corrupti
succesus culpa penes Palatinum Kio-
viensem remansit: redacta in potesta-
tem

“*tem hostium urbe, situ loci & muni-*
 “*mentis validâ.*”

Hic erat rerum in Ukraina status, cum in Comitibus Convocationis destinatus Lithvanici exercitus numerus fatali impendentis periculi neglectu, minueretur. Qui si maturè & idoneo (quod prudentiores contendebant) numero, conscriptus fuisset, non modo exoriens incendium; quò mox bona pars Lithvaniæ conflagravit, in primis mali scintillis extinguere, sed aliis etiam Regni provinciis opportunè subveniri potuisset.

Serpebat interim proximas quasque rebellibus provincias inficiens, pestiferæ labis contagium: donec Lithvanicas quoque oras corripere, primùm ultra Borysthenem per abscessum isthinc Ducis Visnieviecii crescente seditiosorum audaciâ; quæ usque ad Starodubum & Homelium, aliaque vicina Lithvanici juris municipia pervasit. Mox in finiti-

mam

Lithuania gestarū Commentarius. 21
mam eis Borysthenem & Pripetium
Albæ Rusiæ oram, pestis hæc trans-
iit, atque isthic Nobilitatem diversis
in locis, ingruente periculo exci-
tam, levioribus, & quæ narrari non
merentur, certaminibus aliquam-
diu exercuit. Cui malo, ut maturè
occurreret Dux RADIVILIUS; nul-
lodum publico Reip. præsidio, quod
esse in promptu posset, excubante,
GREGORIUM MIRSCIUM EXCUBIA-
RUM *M. D. L.* PRÆFECTUM, cum suis,
fratrisq; BOGUSLAI DUCIS; duorum-
que agnatorum SUPREMI *M. D. L.*
MARESCHALCI, & DUCIS CLECENSIS
privato impendio conscriptis co-
hortibus; mittit, qui hostiles ibi pro-
gressus sisteret; dato negotio, ut
contractis in unum dispersis armatæ
Nobilitatis viribus, speciè aliquam
justi exercitus hosti opponeret. Sed
dum singuli pugnare malunt: paulò
abfuit, quin universi vinceretur, fu-
gato ad Rezizá LADISLAO WOLOVI-
CIO, Notario Campestri. Cujus succes-
sus

sus fiducia, hostis HORHOVAM ducit, ubi nostris paucis, & trajectu Berezinæ fluvii occupatis; magno numero superveniens; fuis duobus militum signis, MIRSEIO, improvisam cladem intulit. Sed præsentissimum erat, à circumjecta anni Pripetio Polesiâ periculum, quæ post tot prosperos in Kioviæ & Volinhæ provinciis Cosacorum successus, rebellionem obvius ulnis acceptum, in proximas Lithvaniæ oras trans mittebat. Quapropter cum velocitas mali longiores moras non ferret, Imperator, fraternæ ditioni, quæ Polesiæ contermina est, per absentiam BOGUSLAI Ducis, metuens ad Slucensis urbis præsidium, novum è priori satellitio cum Juskevicio Centurione militem maturè adjecit, cujus præsidii metu, & Russica plebs in fide retineri & hostium visitansper dum alia auxilia succurrunt, sustineri posset.

Nec sefellit eum periculi provi-
sus.

sus. Quippe hostis validâ manu collectâ, vallo & mænibus urbis successerat, subdolè deditiōem poscens, & civium animos ad proditionem sollicitans. Qui cum nondum satis firmo præsidij fræno continerentur, Sosnovij Gubernatoris prudentiâ spes compositionis hosti, ne quid interea violentius tentaret, per dies aliquot objecta est, donec quatuor vexilla missu Imperatoris accurrerent. Hoc subsidio occultè in Urbem recepto, abruptum colloquium, & hostis omnium ignarus, dum in spem proditionis incautus urbi succedit, repentiè patefactis portis, acerrima eruptione excipitur. Turbatus improvise malo, & disjecto agmine recedens, validè incumbens, missis à Duce præsidarijs, ad cujusdam trajectus angustias Smolseij virtute magnâ strage concisus est.

Repulso isthinc hoste, parte alia Imperator de periculo Albæ Russiæ

anxius, quod post Horvolensem
 cladem jam non oras tantum, sed
 & interiora Regionis tentare caepe-
 rat; non expectato tardo delectu-
 um subsidio: ipse cum exigua, nec
 dum millenarium numerum im-
 plente manu in hostem eduxit. Spe-
 rabat exemplo suo militem abjecta
 omni morâ concursu undiq; facto
 præsto affore. Verùm is singu-
 lorum Districtuum stipendio seor-
 sim auctoratus, nec satis disciplinae
 militari & imperio Ducum obno-
 xius paucissimis vexillis exceptis,
 maturè non comparuit. Tamen
 illa exigua manu ac Ducis præsen-
 tiâ factum est, ut & interiora pro-
 vinciarum jam in rebellionem tu-
 mentia, in obsequio tenerentur, &
 in remotioribus oris, congregantis
 se exercitus terror hostis insolenti-
 am refrenaret.

„ *Intervenit mox in Regno Poloniae*
 „ *ad Pilavicensem arcem tristis ac pu-*
 „ *dendus Reipubl. casus: dignus, qui æ-*
 „ *terno*

verno annalium silentio sepeliretur, si
tam in nostra potestate esset, obliuisci:
quàm tacere promptū est: aut si tam
linguis & calamis tot consciarum gen-
tium, quàm nostris imperare liceret.
Quem idcirco breui compendio per-
currere satis esto. Initio Interregni,
postquam nuncius de funesta exerci-
tus nostri, unà cum Ducibus calamita-
te, Primatem Regni Archiepiscopum
Gnesnensem, unà cum plerisq; è Sena-
tu Proceribus Varsavia de Repub. con-
sultantem, perculisset, de presentis con-
siliij sententia, lapsis in Ukraina rebus
consulendo, tribus Ducibus summa rei
commissa est: Dominico Ostrorogia
& Zastavie Duci Sendomiriensi tunc
Palatino, Nicolao Comiti ab Ostrorog
Pocillatori Regni, & Alexandro Co-
nezpolio Regni Vexillifero; Quorum
singulis separatim rem gerentibus da-
tum est absolutum imperium: si vi-
res conjungerent, posteriores duo, pri-
mo parere jussi sunt, tanquam digni-
tate potiori. Privatim hoc Archi-
episco-

„ episcopi & Collegarum iudicium, sa-
 „ tagentibus electorum amicis & clien-
 „ tibus, publica Convocationis Comitia
 „ confirmarunt, non sine tacita (nec
 „ fortasse iniqua) quorundam, qui se
 „ injuriâ prateritos censebant offensione.
 „ Sed aperta militarium virorum indi-
 „ gnatio, ac totius populi fremitus, Du-
 „ cem Visnieviecium, à clavo militaris
 „ Imperij, per injuriâ repulsum conque-
 „ rebatur.

„ Qui profectò imperatorijs artibus,
 „ fortitudine in hostem, comitate in mi-
 „ licem, laborum patientiâ, rei militaris
 „ peritiâ, & recenti in plurimis expedi-
 „ tionibus experimento, non minus fa-
 „ vorem in animis omnium: quàm in
 „ militum obsequio auctoritatem, rem
 „ omnium maximè Imperatori necessa-
 „ riam, sibi conciliaverat. Quae certe
 „ auctoritas, ceteris, quos commemora-
 „ vimus Ducibus, tunc deerat; magno,
 „ quod eventus docuit, Reipub malo.
 „ Quominus prosperè successit, quicquid
 „ post translata à Visnowiecio in a-
 „ lios

lios potestatem, cui ante adventum
aliorum Ducum tacitum militum suf-
fragium summam rei detulerat, ab e-
xercitu armis, virisq; florentissimo, sed
præcipuè opulentia ostentatione splen-
dido, ante fugam Pilawicentem con-
tra hostem gestum est.

Piget referre, plerisq; Tribunorum
& militum, quasi divinitus immissam
consternationem: cum eorum, quos
ex acie ignobilis pavor abstulit, fuga
& trepidatio, fortissimum quemq; eo-
dem torrente abriperet, cunctis, quan-
tò quisq; rei Militaris peritior erat,
tanto magis suspecta, nec ullo insigni
specimine experta, Ducum Imperia
reformidantibus. Ergo dum seorsim
sibi quisq; consulit, è tanto exercitu
ultrò dissipato, paucissima equitum
peditumq; signa honestiori receptu e-
vasere, reliquis omnibus sigillatim ac
sparsim diffugientibus.

Hinc ad fama & impedimentorum
jacturam, immani precio aestimatam
accessit, inermis Patrie nec ullis penè

,,pulsarum copiarum reliquijs succin-
 ,,ctæ, destitutio: cum hostis Tataricis
 ,,agminibus stipatus, insperatam urge-
 ,,ret victoriam, longo terrarum Rusiæ
 ,,tractu victricibus armis peragrato, do-
 ,,nec ad Urbem Zamosciam, primam
 ,,resistere ausam, adulto jam autu-
 ,,mno sensim belli impetus consenesce-
 ,,ret.

Cum igitur ipsis jam Electionis
 Comitij hostis imminere videretur,
 nullo tunc, (si peculiare pri-
 vatorum copias exciperes) publi-
 co Reipub. exercitu, præter Lithva-
 nicum reliquo, trepidus Archiepi-
 scopus Senatus ac Nobilitatis no-
 mine Ducem Radivilium compellat,
 petens, ut relictâ in Lithvaniâ i-
 donea manu, cum parte exercitus
 sui præsidio Comitij accurrat.
 Tunc primùm insigni documento
 compertum est, quanto Reipub. pe-
 riculo, justo ac sufficienti conseri-
 bendi Lithvanici Exercitus nume-
 ro, intercessum sit. Nam copias
 dividi

Lithuania gestarū Commentarius. 29
dividi paucitas non sinebat. : Ta-
men, nè in tanto discrimine com-
muni Reipub. deesset Dux Radivi-
lius, imploranti opem Archiepisco-
po obsecutus, ad Comitria Electio-
nis non inermis profectus est. Sed
nè discessu suo Lithvanicas oras in-
defensas relinqueret, partem illam
Abæ Russiæ, quam pacare ipse cœ-
perat, uni è præcipuis Copiarum
suarum Tribunis *Vladislao Volovi-*
cio tuendam commisit, tradita ipsi
notodica quidem manu sed misso si-
mul ad Vexilla Districtuum edicto;
ut ad eum quàm primum conflue-
rent. Porro animadvertens fero-
cem Pilavicensi successu hostem, oc-
cupatâ universâ Polessiâ, *Pinsten-*
sem & Brestensem ditionem invade-
re; eò majorem exercitus partem
convertit, Duce *Gregorio Mirscio*
Excubiarum M. D. L. præfecto. U-
trobique res ex sententiâ gesta est.

Nam & Volovicus ex orientes
passim motus per absentiam Ducis,

in ipsis initijs comprimendo conatusq; hostiles turbado pro virili parte officio functus est. Eo tempore ab Horscio Orsanæ Nobilitatis duce, ac cæteris, qui ei auxilio accurerant, ad mille quingenti rebellium Czerekoviæ oppressi sunt: & paulò post Bychovia Urbs Procancel. M. D. Lithv. præfidiariorum virtute acerrimam hostium oppugnationem fortiter ac prospere propulsavit. Sed & Mirscius memorabili ad Pinscum clade hostem profligavit: Is universa Volhiniæ atq; Kioviæ ditione subacta, in proximam Lithvanici juris Polesiam irruerat; occupatâ aut potius ultrò in deditionem veniète Pinscensi urbe, frequentia populi atq; opibus præpotenti. Unde tanquam ex arce belli, in vicina oppida excursionibus factis grassabatur, & populum ubiq; ad seditionem concitando, toti Lithvaniæ imminabat. Jamq; & Brestensem, ad Bugum,

gum, urbem, ipso loci situ tutam terrore sui, late per contiguas regiones sparso diripuerat; cum Mirscius; nè in ignobilioribus locis, satis alioqui exiguas copias, attereret, ipsum belli caput sibi petendum statuit, & recta ad Pinscium in hostem duxit.

Illic ad 10. millia armatorum duce *Maximo Hladkio* reperit. Qui cum loci palustris opportunitate, situq; ac munimentis urbis, sine negotio vim nostrorum propulsare possët, contempta paucitate copiarum in subjectum Urbi Campum ultro ad pugnam provocantes prodire. Commisso prælio virtute *Pauli Neviarovij, Samuelis Comorovij, Alexandri Gonjevij, Swarzoffij, Jelscij* atq; aliorum, inclinatis hostibus, quibus Urbs receptum dabat, *Mirscius* tria equitum hastatorum vexilla, *Alexandri Polubienscij Palatinide Pernauiensis* ductu, circumire pomeria, & per adversam

portam in urbem moliri aditum
imperat. Parte altera ipse turbato
accedenti hosti incumbens, una cū
fugientibus irrupit. Ubi nè ex æ-
dificijs tectisque damnum accipi
posset, igne properè injecto, urbs
incendio, hostes cum incolis atque
ipso Duce *Hladkio* interneccione
delentur. Nam cum per adversam
portam fugientes erumpere vellent
ab obvijs inter septorum angustias
equitibus, adversis hastarum spicu-
lis, configuntur: atq; inter duo u-
trinq; agmina comprehensi, inter-
cepta fugā, maxima strage sternun-
tur. Prima hæc victoria Electo in
Regem Joh. Casimiro lata novi im-
perij decoravit auspicia.

Rex electus in pacando Regno, gu-
bernationem exorsus, nuncium ad
Chmielnicium misit, qui servato
idoneo inter Regiam dignitatem,
& necessitate temporum extortam
indulgentiam, temperamento, ho-
minem de facta concordibus suffra-
gijs

Lithuanie gestarū Commentarius. 33
gij Electione, certio rem faceret, ,
suoque nomine postularer, ut ab
oblesla Urbe recederet, positis tan-
tis per armis, dum plenæ pacificatio-
nis rationes inirentur. Chmiel-
nicus oppugnatione Urbis nequie-
quam tentatâ, grassantibus jam in-
ter immensam suorum colluviem
morbis, gravem spolijs fameq; ac
peste afflictum exercitum, in pro-
xima hyemis vicinia, in hostico de-
tinere, aut recentibus copijs obji-
cere periculosum ratus: simul Pin-
scensi clade ancipitis belli fortunæ
admonitus; præterea, qui partibus
Electi Regis favisse, videri velle:
oblatam sibi tam honestam recedē-
di ab Urbe occasionem non omisit:
& quod propriæ utilitati revera
præstitit: specioso erga novum Re-
gem officio libenter imputavit, So-
luta obsidione Zamoisci, direptaq;
& relicta citeriori Volhiniâ Kioviâ
triumphabundus discessit. Præsi-
dia tamen validâ in Oppidis ad Slu-
zam

zam amnem collocavit; quæ reditum Nobilitatis ad possessiones suas arcerent: longè lateq; patentés, & utrinq; ad centum Germanicæ milliaria porrecta Ukrainæ provincias, intra sua præsidia complexus. Horum fiduciâ & exemplo, contiguous Lithvanici Juris regiones & maxima Albæ Rusiæ pars, *Grodæci, Trovia, Mozyri, Bobroisci, Reziza, Loiovia, Homelia*, alijsq; in locis præsidia sua retinebant, atq; ejusdem illius Chmielnicianæ ditio- nis, quæ jugum excusserat, ambitu, comprehendi volebant. Pincensi tamen clade, simulq; adventantis Ducis Radivilij metu perterriti perduelles Brestâ & viciniora loca sensim reliquere. Peractis Electionis Comitijs; substitit aliquandiu Brestæ Imperator. gravi morbo implicitus. atq; illic sub ipsa ineuntis anni 1649. auspiciâ; reliquis, quæ Pincensi expeditioni non adfuerant, copijs coactis; non expectato dum

dum planè desæviret morbus, neq; adeo hyberni frigoris intemperiem moratus, castra movet. Enimverò ad hostem qui in contermina Lithvania Polesia penitus nidificaverat, è locis ob paludes inviis, atque inaccessis exturbandum; hyemis opportunitate utendum fuit. Promoto itaq; expugnati Pinsci exercitu: & conjunctis cum Mirscio copijs; secundum fluminis Pripetiripà, contiguum Volhiniaë limitem Lithvaniaë premès tripartito agmine versùs Borysthenem ducit. Neque verò tantum armataë seditionum manus, sed incentores quoq; ac socij rebellium, & si qui erant patratorum sibi scelerū conscij passim diffugiebant, secutæ sunt Oppidorum *Grodeci* & *Turovia*, è longinquo pactæ deditiones: hoste adeò nusquam comparere auso, ut nisi improvise superventu oppressus, pugnandicopiam facturus non videretur. Proinde Dux ad *Turovia*
am

am castris & impedimentis cum per-
dite relictis, expeditum equitem
cum Dragonibus rapiens, versus
Mozyrum contendit, sicubi forte
hostem ad pugnam elicere posset,
cujus opem agrestium conjuratio,
ad invadendos nostros exstimulans
implorabat. Verum is *Ovrucium*,
Cenobylum, aut in ulteriorem *Bory-*
sthenis viciniam, vel trans *Pripetium*
amnem sese receperat. Unum
Mozyrum oppidum inelinatam par-
tium fortunam restituere, cursumq;
victoriae remorari ausum Ducis atq;
exercitus vires in se convertit. Da-
tum tamen poenitentiae spacium,
praemisso cum aliquot equitum ve-
xillis *Paulovicio*: qui in eolis mu-
nicipij praeteritorum veniam, & pa-
cem in futurum promitteret, si ma-
nere in officio vellent. Oppidani
per quosdam è suis obviam pro-
gressos, *Chmielnicij* & *Commis-*
riorum Pereslaviensium literas cau-
sati; imperata facere detrectant.

Habuit hunc honorem literis istis
Paulovicus, ut nihil hostile ausus,
quinq; millibus passuum retrò rece-
deret, dum Imperatoris ea de re sen-
tentiam sciscitatur. Misit tamē unū
è militum Nobilioribus in Oppidū,
qui incolis pacata omnia offerret;
copias Imperatoris in hyberna ad-
mittentibus: Sed illi non præstola-
ti Ducis responsum, militem hunc
compedibus onerant, ipsi nocte
concupia Duce *Micbnico* præfecto
egressi, *Paulovicium*, nihil minùs
quàm hostile aliquid ab ipsis me-
tuentem, improvise adorti, cæsis
excubijs penè circumvenerant, nisi
Vechmannus cum Dragonibus &
Ghodorcovius cum Prætorianæ Co-
hortis commilitonibus, quos re-
pentina necessitas ad pedestrem pu-
gnam adegerat, vim ingruentium
tantisper sustinisset: dum reliqui
equites arma capiunt; factoq; im-
petu incumbentem hostem strenuè
propulsant. Pridie subsequentis
lucis

lucis sub meridiem Imperator, cum expedita manu magnis itineribus ad *Scriolovium* pagum accesserat, decem millibus passuum ab Oppido distantem. Illic fesso ex itinere milite, modica quiete refecto, circa tertiam ejusdem noctis vigiliam, versus *Mozyrum* movens, à *Paulovicio* & captivis in nocturno illo tumultu comprehensus, certior fit, de obstinatione rebellium: atque sub ortum solis oppido succedit. Non obstitit nova hæc rebellium insolentia, quòminus eos, ad saniora consilia flectere niteretur. Proinde ab uno è præcipuis Tribunorum literas dari imperat, quibus officij simul, & periculi sui admonerentur, posito ob oculos *Pinscensis* excidij exemplo, nisi pœnitentiam quàm perniciem mallent. Sed cum literas à tubicine accipere nolent, & pro responso minas & contumelias ingererent, Imperator oppugnationem aggreditur. Et quia

quia à dextrâ parte succedentibus ad oppugnationem, suspecta erat, vallis denso querceto obsita, cum annexo colle, qui à paucis hostium tenebatur; metuens nè illinc hostis à latere incumberet, unum equitum vexillum adjuncto calonû signo, quorum subsidio paucitas oppugnantium supplebatur, circumire collem, atq; inde hostem dejicere imperat. Ipse Dragonum aciem ex equis descendere jubet: eorumq; objectu contacta tormenta ad proximum hostium propugnaculum admovet.

Tum diducta improvise acie pâgitur medijs tormentis spatium. Adextro quidem cornu, Ducis ipsius & *Vincentij Gonssevij* Dragones, sinistro *Rajecius* & *Elsnicus* tendebant. Post tormenta *Ganckoffius*, in subsidijs collocatus; raro fortitudinis specimine indimissis equis oppugnationi imminens: Cujus terga hastatorum turmæ claudebant
ejus-

ejusdem exemplum in dimittendis equis secuta. Admota munimentis Dragonum acie, ubi Dux ipse curabat tormentisq; majoribus & manuarijs explosis, postquam ad oppugnationem ventum, sinistrum coram paululum nutare coeperat, nisi Dux delectos è pluribus vexillis, qui præsidio tormentis attributi erant, subsidio laborantibus misisset. Quibus ipsis mox Gankoffium cum suis jam ex equis defilientibus submittit. Is strenue imperata exercitus vallum occupat, cui equestre hastatorum agmè hortatu atque ductu ipsius Imperatoris, raro militaris obsequij exemplo, dimissis equis succurrit. Fracta resistantium pertinacia munitiones hostis perruptæ. Sed Imperator modicâ manu tormentis præsidio relictâ; cum reliquis civitatem ab alijs partibus bipartitò invadit. Nam cum videret partem ejus propter ripam flumi-

Litvania pestarū Commentarius. p
nis sitam, munitionum alioquin
expertem, partim tugurijs & cur-
ribus aggesta terra repletis, partim
excitatis extempcraneis à concreta
glacie muris; qui patentia versus
flumen vicorum spatia clauderent,
munitam: partim deniq; confra-
cta in profundo fluvio glacie, in-
accessam redditam, inter flumen
& contigua flumini ædificia; extra-
ordinarium è calonibus militem ir-
rumpere jubet.

Ab aliâ verò parte Tribunum
Tisenhausum, latus oppidi circum-
vehi, & conjuncta cum *Paulovicio*
manu, in hostes impetum facere
imperat. Qui cum illac etiam ir-
rupissent, magna ubiq; eade in
obvios sævitum. Acuebat vincens-
tium iracundiam, percuntium de-
speratio, è domibus & tectis perti-
naci rabie decertantium. Proin-
de injectis ignibus Oppidum ma-
gna sui parte in cineres confedit.
Capto ac direpto municipio, ædi-
bus

bus sacris atque imbelli turbæ, ut parceretur, præcipua Imperatoris cura fuit. Sed in Oppido cæde atque incendijs deformato hospitari non visum, atq;eductis copiis in proximo vico pernoctatum est.

Repurgata ab hostilibus præsidijs omni orâ, quæ secundum Pripetij amnis ripam, versus ortum extenditur, non longe aberat Borysthenes fluvius, cum Ducis ad lævam in interiora Albæ Rusiæ deflectere visum est, quòd illic præpotens municipium *Bobroyscum*, hostili præsidio infessum rebellium partes sustentaret. Illud ante adventum suum leuta obsidione claudi imperaverat, quòd impigre à Volovicio mox & Vincentio Corvino Gosiewski M. D. L. Dapifero præmisso, factum obseptis undiq; itineribus, nè hostis elaberetur. Adventu Ducis Oppidani Mozyriensium casu percussi, rupto Sacramento,

to, quò se Cosacis præsiarijs devinxerant, egressi obviam supplices, deditioem faciunt. Deserti præsiarij pars fugam, pars defensionem moliebantur occupatis turribus, invalido, nec in longum profuturo præsidio.

Nam ubi nulla spes evadendi superfuit, subjecto inferioribus tabulatis igne, ipsi desuper in mutuas cædes conversi; adversis sclopetorum ictibus sese conficiebant; donec correptis incendio parietibus pleriq; ustulati, & vim flammarum tolerare non valentes, sese foras præcipites ejicerent. Quos inter Dux eorum Poddubsius captus supplicium, quod voluntaria nece, nec quicquam prævenire voluerat, non effugit. Dispar utriusq; municipij fortuna, sicuti advenas rebelles ubiq; perterruit, ut sese in tutiora ultrò reciperent; ita oppidanorum indigenas in spem veniæ erexit. Nec mora, *Reziza*, Oppidum

dum ad Borysthenem, missis deprecatoribus, deditioem fecit. Reliqua loca dilabentibus ubique, qui de venia desperaverant, certatim in manus veniebant. Sed præterea *Homelia* deditio expectabatur, Oppidi ultra Borysthenem, situ loci, & valido præsidio firmi.

Cunctantibus præsidariis rebellium; illuc vires omnes convertendæ erant, nisi ex transverso Pereaslaviensi transactione pactæ generales induciæ intervenissent; quibus usq; ad diem proximè venturæ Pentecostes in spem perpetuæ pacificationis, arma utrinq; sistebantur. Non deerant, qui damnarent intempestivam intermissi belli quietem fesso tunc cùm maximè hostium exercitu, quem pestis, fames & morbi depopulati enervaverant: Subtractis quoque Tatarorum auxilijs, qui & ipsi pluribus incommodis conflictati penè amisso equorum usu, inhyberna

Lithvania gestarũ Commentarius. 45
berna abierant. Abegerant ex ho-
stico innumeros equorum, atque
armentorum greges, quos impe-
dito per æstatis proximæ Militiam
ab agricolis susceptam, rei rusticæ
usu; mox sæviente bruma sum-
ma pabuli difficultas, majori ex
parte absumserat, propagato in re-
liqua, quæ restabant, jumenta, pe-
stiferæ luis contagio. Contra a-
pud nostros ubiq; ut minor mili-
tum numerus, ita integrum robur
æqvis & armis instructior exerci-
tus.

Nec deerat alacritas, conscien-
tia virium & impulsu hostis con-
temptu, si victoriæ successibus in-
sistere licuisset. Quæ omnia sub
æstatem proximam, spe pacis eva-
nescente, & copijs hostium in
immensum auctis, nobis atque
hostibus in contrarium verterunt.
Illico post pactas inducias mitti-
tur ab Aula nomine S. R. Mtis in-
terdictum, quò Dux Radivilius ab
hosti-

hostico recedere, & intra Borysthenē & Pripetium flumina exercitum continere jubetur, tantisper dum post elapsum Induciarum spacium sperata pax coalesceret. Paruit Imperator urgente super expressū Regiarum literarum mandatum, ingravescente valetudine, toto hybernæ expeditionis tempore non satis integrâ, atque tot deinceps afflicta laboribus; donec in acutissimi vim morbi erupisset. Dum tamen adhuc sui utcunq; compos esset, exercitum in hybernis quadripartito divisit: parte *Rezyza* ad Borysthenem parte alia *Streßini*, tertia *Robozovi*; quarta *Zakalia*, collocatis. Per absentiam Ducis exercitus post labores & pericula spe pacis gustata; & rerum bene gestarum fiducia fretus, non exoptatum modo famis & ærumnarum finem, ac rerum omnium copiam, sed debita meritis præmia sibi despondens posteaquam expectatio.

ctatione suâ frustratus est; in regione omnium egena, assignata sibi stativa, ægre tolerare, & ad seditionem propendere cœpit. Neq; enim sola comœtus inopiâ laborabatur, verùm inter horridam gentem non itinera modo; sed ipsa penè contubernia perpetuis latrocinijs infestabantur, quæ pestis maximam gregarij militis & eqvorum partem absumsit. Accedebant graves ob retenta in ærario stipendia querimonix, dum pleriq; pedites inediâ ad maciem, eqvites pabuli inopiâ; penè ad pedestrem militiam redacti, non minus Acta publica protestationibus quam Ducis ipsius (quanqvam ægri) aures frequentissimis expostulationibus sollicitarent. Et qvamvis Imperator, spe, promissis, precibus, tandem etiam privata sponhione, & in casum denegati, aut nimium dilati stipendij, opposito patrimonio sui pignore, fidem publicam

48 *Rerum in magno Ducatu*
sustentaret, ægrè placabantur ani-
mi, præter memoratas causas, in-
tentato à quibusdam, ob eaqvæ
belli jure gesta fuerant, iniquo ju-
dicio metu, irritati. Proindè
nondum planè remittente morbo
Imperator non magis ad refovendâ
valetudinem quàm placandis mi-
litum desiderijs Vilnam delatus, da-
bat operam, ut exercitui, unâ cum
stipendio, disciplinæ patientia atq;
obsequij necessitas redderetur.

” *Quid interea, in Regno Polonia*
” *gestum, quove pacto ad eas, quas me-*
” *moravimus inducias, mox bellum, ac*
” *deinde pacem subsequutam descensum*
” *fit, paucis exequemur. Digressus, ut*
” *diximus, ab obsidione Zamosci Chmi-*
” *elnicius, pacis æquis conditionibus ac-*
” *cipienda spem fecerat, si ad hoc nego-*
” *tium homines inturbidi, suisq; parti-*
” *buis non infesti adhiberentur. Qua-*
” *propter Rex ADAMO KISIELIO PA-*
” *LATINO BRACLAVIENSI, qui anno*
” *proximè elapso, ejusdem pacis seque-*
” *ster*

Lithuania gestarū Commentarius. 49
ster, sed frustra fuerat, negotium de-
dit, ut cum Chmielnicio de conditio-
nibus ageret, adjunctis ei duobus ad-
eandem operam Reipub. navandam,
socijs & collegis. Quibus cum Pere-
aslaviam usq; profectus privatimque
& publicè cum Chmielnicio colloca-
tus, prater omnium expectationem,
nihil prioribus declarationibus simile,
nec mitius quicquam ab ipso retulit,
quàm belli denunciationem. Id-
que quò indignius res acciperetur,
postquam à Rege quasi non dubia pa-
cis spem amplexo, bellici in Zaporovi-
anum exercitum imperij, insignia
ipsi solenniter delata accepisset. Quid
hominem in rebus supra vota fluenti-
bus hucusq; modestia famam eaptan-
tem, in eas intemperias egerit: haud
facile divinatu fuerit. Nam ex quo
Regis internuncium OLDAKOVIVM,
cum modesto responso dimiserat, ni-
hil successuum ejus prosperitati acces-
sit. Sanè Kioviam cum triumpho
revertenti, nescio quis Hierosolymi-

Lithuania gestarū Commentarius. 51
tempus effluxerat. Sed hoc, ut col-
ligendas per exterorum Societatem vi-
res efficacem stimulam dabat; ita ad
apertam & præposteram hostilitatis
denunciationem nihil faciebat. Pror-
sus ut certam conjecturam facere non
liceat; quid illum adeo ferocem tunc
reddiderit, ut in quorum potestate se
fore semper antehac pollicitus fuerat;
cum is ne pacem quidem æquis con-
ditionibus colere veller. Aegrè igi-
tur à se impetratum videri voluit,
ut in inducias consentiret, ad proximos
Pentecostes diem servandas.

Quibus tamen ipse & longè
magis indigebat, & postea aliquanto
melius quàm Respub. ad rerum geren-
darum præparationem, usus est: Per-
tracto interim in Societatem, Hano
Præcopiensi: præpotenti Tartaricæ
gentium Principe: quem contra Po-
lonos offensiones propria exstimula-
bant, ob retenta plures per annos, Ma-
joribus suis, navanda contra quemvis
hostem opere gratia, antiquitus pacta
stipen-

52 Rerum in magno Ducatu

stipendia. At Reipublicæ ordines in
Comitijs coronationis, quasi jam ex-
ploratâ pace hostium securi, segniter
in casum belli pecuniam & militem
preparaverant. Mox pluribus co-
hortibus, quas per hyemē magno sum-
ptu toleraverant, in eunte vere, exau-
toratis, & magna virium parte ex-
armata Repub. bellum imparatis in-
cubuit. Neque occasionibus accen-
dendi belli, defuit miles in viciniâ ho-
stiliū præsidiorum excubans. Pra-
cipuè circa BARVM Oppidum cruentis
dimicationibus utring, certatum est,
non in prospera nostrorum fortunâ, sed
Duce LANCKORONIO CASTELLANO
TUNC CAMENECENSI qui afflictis pro-
mo anno robus in Camenecensis oræ
defensione, eximiam Reipub. operam
navaverat. Postea sub exitum Indu-
ciarum FIRLEIO Duce promotus in
hosticum exercitus ad HORINUM a-
mnem, ad ZASLAVIAM urbem, ad
SUBZENICÆ & ZVIAHELIAM oppida,
in lenioribus cum hoste certaminibus,
ali-

aliquandiu victor, postquam intelle-
xit conjunctis Tartarorum auxilijs,
numerofissimas hostium copias adven-
tare, sese cum copijs Castellani Ca-
menecensis conjunxit. Sed ne sic
quidem trecentorum millium multi-
tudini sustinenda parem se reputans,
ad ZBARASIVM Ducis Visniovicensis
arce[m] se recepit: quo & Visniove-
cius cum suis, strenuus nec infelix bel-
lator accurrit. Illic incumbentem
tota belli mole hostem, fortissimè susti-
nerunt, donec Rex cum mediocri ma-
nu subsidio adventans, cruentus, ac
periculosus cum Tataris ac Cosacis di-
micationibus congressus, opportuna
pacis ad Zborovum transactione ob-
sidionem solvisset, bellique finem fe-
cisset.

His breviter delibatis ad Lithva-
nicas res regrediamur, Chmielni-
cius paucitatis copiarum Lithva-
nicarum non ignarus, longè ma-
ximam virium partem, unà cum
Tartarorum auxilijs in Polonos

convertit. Lithvanicis autem copijs. Cricevium Ducem opposuit, attributis ei quadraginta circiter, & quod excurrit millibus bellatorum, per Kioviensis urbis & vicinæ Regionis præsidia distributorum. Erat is è Brestensi nobilitate quondam in Polonico ad Ukrainæ oras exercitu præfectus militiæ Czechrinensis & ob rei militaris peritiam defuncto Duci Konezpolscio carus, jã olim arctam cum Chmielnicio contraxerat. Quem & captivum postea ob perduellionis suspicionem è vinculis liberaverat. Atque ejus beneficij memoriã, præterito anno unã cum cæteris è Polonico exercitu, à Tataris captus, à Chmielnicio luculento lytro redemptus fuerat, susceptaque in redemptoris gratiam religione Russica Stanislai nomen Michaelis nomine commutaverat. His utrinqu; benevolentia speciminibus factum, ut ei non tantum Kioviensis militiæ,

tia, sed & totius Zaporoviani exercitus Lithvanicis copijs oppositi, Præfectura, à Chmielnicio collata fuerit, promissis quanta poscere auderet subsidijs.

Et primùm quidem veris initio à Cosacis adversus Lithvanos nihil tentatum; præterquam, quod Pripetij & Borysthenis amnium ripæ, acribus custodij servarentur; nostris duntaxat trajectu fluminum prohibendis, donec æstate, hostis (ut infra dicemus) transmissio Pripetio nostros ultrò lacefferet. Cæterum Dux Radivilius, antequam in castra veniret, quo promptiori milite uteretur, stipendiorum solutionem Vilnæ procurabat. Sed ob ærarij angustiam, magnis in hoc negotio difficultatibus obortis, longior in eo expediendo, quàm optasset, mora Duci objecta, fecit, ut quatuordecim diebus, seriùs quàm destinaverat in Castra veniret. Nec tamen plus, quàm de parte stipen-

dij, quàm primùm repræsentanda, fidem datam obtinuit, quæ discessu Ducis & ipsa evanuit. Ipse, posteaquam certis nuncijs accepit spem omnem pacificationis, quæ post Pentecostem tentari debuit, abruptam; ad exercitum proficisci maturat, quem convenire in Castra ad Rezi- zam Oppidum Borystheni immi- nens imperat. Nondum copix ex hybernis excesserant, cum *Elias Ho- lota* Veteranus Cosacorum Tribu- nus, cum aliquot millibus bellato- rum clam trajecit amnem Pripeti- um, quod illi quidem ob agrestium studia, hosti obnoxia, nobis adver- sa, non difficile factu fuit. Id eâ mente susceperat, ut nostros per sta- tiva dispersos, priusquàm sibi mu- tuò opem ferre possent, improvilo adoriretur, atque singulatim oppri- meret. Et processerat consilium, nisi virtute Cohortium, quæ *Zaba- lie* agitabant (quippe ab ijs incipe- re libuerat) *Falentino Donavajo*, præ-
fectis

fectis vim strenuè gerentibus fortiter exceptus, & in ipso certaminis fervore, opportunè nostris subsidio cum Smolscio supervenientibus, delectis quoq; ex desultorio equitū genere, qui sub Vincentio Corvino Gonsevio stipendium faciebant, profligatus magna cum strage suorum occubuisse. Quartus hic Dux rebellium in eā expeditione casus opima de se spolia præbuit.

Imperator ineunte Julio omnibus copijs ap Rezizam coactis complures dies placando milite insumsit, qui in sterili ac inopi solo sine stipendio militans, cum non aliunde alimenta suppeterent; quàm in comœatu secundo flumine navibus ad Rezizam subvecto; quæ tamen præsentī pecuniâ & pretio supra modum aucto, comparanda erant, trium saltem mensium stipendium instantius exposcebat. Quæ pecunia quanquam ab ærarij præfectis

fectis promissa præsto non erat, neque constabat, quando ventura esset.

Proinde non sine difficultate composito exercitu, prima de ulteriori belli progressu occurrit deliberatio. Nam hostis ex vicinioribus M. D. L. provincijs pulsus; ultra Borysthenem & Pripetium amnes quærendus erat. Longinviorem autem in penitiores hostilium provinciarum recessus, expeditionem non exiguus modò tot difficultatibus extenuati exercitus numerus, verùm & propugnandi, limitis Lithvanici ratio abnuebat. Quem incustoditum atq; inermem vicinis hostium præsidijs Homeliæ & ultra Borysthenem Pripetiumq; excubantibus (quibus cum Rusticana plebs illius ore clandestina coquebat consilia) in prædam prostitui non expediebat. Præcipuè cum earum regionum Nobilitas, nullo Ducis hortatu, nullis invitatorijs

Litvania gestarū Commentarius. 60
torijs literis adduci posset, ut arma
caperet, suamq; sibi securitatem
præstaret; sed omnis præsidij spem
in vicini exercitus præsentia collo-
caret. Hæc igitur præsidia tan-
quam fontem & facem omnis in
illis regionibus mali, amoveri, ad
summam totius belli intererat. Et
quia exercitus jam ad Borysthenem
accesserat, ab ijs incipiendum vide-
batur, quæ trajectum amnis hujus
arcebant: quæle erat præsidium
è regione Oppidi *Lojovia* ripis con-
fluentium fluminum impositum.
Quo sublato, atq; ita utraq; Bory-
sthenis ripâ in potestatem redactâ,
cætera omnia hostium præsidia,
Homelia, Lubeca, Cernobyli, nullo
sanguine subigi poterant, & præter
abundantiam commeatus, plurimæ
rei benè gerendæ opportunitates
offerebantur. Prospiciens autem
Dux quantum momenti in conser-
vatione oppidi *Rezizæ* ob loci ac
portus opportunitatem situm esset;
reli-

relicta illic valida manu, castra versus, Lojoviam 18. Julij movit. Ex adverso hujus Oppidi ante adventum nostrorum exusti, in ulteriore ripa, illic ubi Sotia fluvius Borysthenis alveum subit; loci situ inter utrumq; flumen arduo, ante paucos menses munitionem exstruxerat *Stephanus Pobodailo* Cernecoviensis oræ ac militiæ præfectus, quem sub signis ad duodecim milia armatorum habuisse, plerique è captivis referebant. Quippe munitioni in confluxu fluminum sitæ (paulò remotius tamen à Borysthene) adjacebant castra validæ manus capacia. Illuc igitur cum tenderet Imperator, peditatû omnem (præter Hungaros & Dragones) & partem machinarum, navigijs (quorum magnam copiam partim transmittendo flumini partim jungendis per pontes, si id ex usu videretur, amnium ripis cõparaverat) imponit : qui secundo

Litvania gestarū Commentarius. 62
do flumine devectus, trans Borys-
sthenem quidem, sed cis amnem
Sosiam ad oppositum hostili mu-
nitioni riparum angulum, & ipsum
inter duo flumina situm appelle-
ret; quod non in prosperè succes-
sit Dapifero M. D. L. Vincentio
Corvino commissa sibi cura egre-
giè defuncto. Reliquum Exerci-
tum, cum impedimentis per cite-
riorem Borysthenis ripam deduxit
ad locum, qui fuit ex adverso con-
fluentium, quæ memoravimus, flu-
minum positus: ubi spatiosum lo-
cum amplexus, qui adventantia
quoque subsidia capere posset, castra
metatus est. Ita usque ad fluvium
Sosiam utriusque; jam ripæ Borysthe-
nis potens tutissima commeatus
secundo flumine deducendi subve-
ctione procuratâ; illud unum a-
nimo agitabat; quoniam modo So-
siam amnem trajiceret. Præsta-
retne ostentata de propinquo op-
pugnationis imagine; trajectum
ia

in longinquiore locis tentare; an apertâ vi naves cum propugnatoribus in adversam ripam impellere: quæ de industria ita fabricatæ fuerant: ut in ijs neque idonea protegendis sclopetarijs lorica, nec firma machinis explodendis statumina desiderarentur. Dum in eo est Impetator dumque inter hostes mediocri fluminis latitudine diremptos, assiduis velitationibus certatur; ex captivorum indicijs certior fit, aliquam manum hostium adversus copias suas, cis Pripetium amnem trajecisse. Namque ob conspirationem cum hoste plebis Russicæ: alia ratio explorandi consilij hostium, Duci non supererat, quàm ut clandestinis in hosticum excursionibus frequentatis, captivorum indicia venaretur. Quamobrem, ut rem plenius exploraret *Samuelem Comorovium* suorum hastatorum Equitum præfectum, mittit cum mille ducentis equi-

eqvitibus Brahiniam versus, ut carpendo hostium agmen certioribus indicijs cuncta cognosceret, Atq; ubi primũ hostem Rezizæ imminere intellexit, metuens oppidò, evestigio Paulovicium equestrium ordinum ductorem cum octingentorum militum manu illuc subsidio mittit; dato negotio, ut si hostem illic non inveniret, Brahiniam ad Comorovium tenderet, quò conjunctis utrinq; viribus, rem melius gererent. Interea ne qua ob eam copiarum diminutionem hosti ad aliquid audendum occasio pateret, Castra sua nimium spatiosa contrahi, eaq; quadruplici connexorũ inter se currum serie cingi, atq; in super vallo muniri imperat. Celeritate Ducis hostium Criczevij factum est, ut imperatis exeqvendis tempus defuerit. Namque is non magis, manu, quàm consilio promptus, atq; in exeqvendis destinatis impiger, cuncta rei strenue gerendæ
ad.

adminicula, præ nobis affatim habebat. Inprimis studia agræstiana & sibi faventem locorum situm. Contra nobis omnia infesta atque infida: exploratores nulli; nulla nisi à bello captis extorta, eorum, quæ apud hostem gererentur notitia. Sedes autem belli inter sylvas paludibus distinctas ejusmodi, ut in ea absq; indigenarum ductu commodè commeari non posset. Quorum studia cum hosti obnoxia, nobis adversa essent, sæpè accidebat, ut unde minimè sperabatur, improvise compareret hostis, atq; ubi nostris per ambages longi circuitus vadendum erat, ibi hostis brevissimo compendio penetraret.

Criczevius igitur acceptis à Chmielnicio jam Zbaraziana, castra obsidente literis, quibus hominem ad invadendam Lithvaniam extimulabat, promissis quanta vellet, Tartarorum atq; Cosacorum,

auxi-

Lithuania gestarū Commentarius. 66
auxilijs; Primū in omnem trans
Borysthenem regionem, versus
Starodubum Czerniejoviam & alia
loca nuncios dimittit, qui populū
ubiq; fama atqve fiducia ingentis
exercitus, quō paucitatem nostro-
rum primo impetu obterere se pos-
se sperabat, sedibus suis excirent, &
ad insigne aliquod audendum im-
pellerent.

Deinde ipse cum quindecim mil-
libus Cosacorum militiæ Kioviæ-
sis versus Pripetum amnem con-
tendit; & in itinere adjunctis sibi
bis mille armatis Cernobylensibus
Duce *Michaele Pancovicio*, ad Oppi-
dum *Babizam* in ripa ejusdem flu-
vij situm pervenit, in quo reperit
Joannem Bruiacum Præfectū Ovrū-
censis militiæ, cum sex millibus ar-
matorum, qui isthuc ante octidu-
um appulerat: Quihus tertium
quinq; millium agmen, ductu ejus
qui casu Holotæ successerat:
atque insuper aliquot agresti-
um

36 *Rerum in magno Ducatu*
um millia sese aggregave-
re.

His Copijs instructus|trajecto
Pripetio Rezizam tendebat. Sed
ab agrestibus certior factus è ca-
stris nostratibus numerosa duo a-
gmina recens egressa, eorundemq;
indicio sciens non exignam manū
Rezizæ in præsidio relictam, nec
ignarus ultra Porylthenem quan-
tum virium Podobajlonis muni-
mentis objectum distineretur, exi-
miam sibi occasionem rei benè ge-
rendæ oblatam; atq; illud unicū
esse tempus Castra aggrediendi, at-
que uno ictu, totius belli conficiē-
di, putavit. Itaque cum jam vix
quater millibus passuum Reziza ab-
esset, converso repente itinere, ad
castra nostra versus Lojovum con-
tendit, atq; in itinere Chelmezium,
proditione civium unicam Oppi-
di portam per speciem emittendi,
in pascua armenti, ex compacto a-
perientium, & fraude sacerdotis
Russi-

Lithuania gestarū Commentarius. 67

Russici, qui signum invadendi pul-
su sacri æris dederat, captum, cæsis,
qui restiterant, diripit. Præfecti
Copiarum ejus, ac præcipui Com-
militonum, in initio non probabant
consilium de castris nostratibus
aggrediendis, ante adventum Scy-
thici auxiliij, quod unà cum trigin-
ta millibus Cosacorum propediem
sibi subsidio venturum sperabant.
Sed cum Criczevius magnam in
celeritate victoriæ spem, nullum
verò in audacia periculum ostende-
ret: quippe in nemorosa & pa-
lustri Regione bellantibus, si fortè
pugna ex animi sententia non suc-
cessisset, integrum fore ipsis (dis-
serens) jacto extemporaneo in io-
cis impeditis vallo, hostem campe-
stribus duntaxat prælijs assuetum,
eludere: tandem & ipsi rei geren-
dæ opportunitate allecti, spem non
modo certæ, sed etiam tutæ (ut
putabant) victoriæ amplexi sunt.

Ut tamen noctu potius, quam in-
ter-

terdiu rem tentaret, monebāt. Quibus & ipse morem gerere jam cōstituerat. Eaſque mente 30. Julij loco à noſtris octo duntaxat paſſuum millibus diſſito Caſtra in Sylvis metatus, conſilio cum Podobailone collato, ac re ita compoſita, ut ad primum Criczevij in nos impetum, ille quoq; è munitionibus, quas trans amnem inſidebat, in adverſam ripam erumperet: Per noctem aſſumptis centum delectis Comitibus vicina caſtris noſtris loca ſpeculatus eſt. Verùm cum poſtridie in vicinia caſtrorum ejus aliquot è noſtris pabulatores capti, monita agreſtium & abſentiam tot in caſtris commilitonum confirmarent, veritus credo, ne tractu temporis emiſſis nuper agminibus in caſtra receptis, & ſpatio ad munendum dato difficiliorem eorum expugnationem haberet: mutato de repente conſilio, poſita omnimorà expeditum equeſtrium copiarum

Lithuania gestarū Commentarius. 69
arum agmen secum universum rapit, peditem verò cum impedimētis & machinis bellicis lentius subsequi jubet.

Eadem die, quæ ultima Julij fuit, Dux Radivilius circa nonam ante-meridianam è castris prodierat. Mirscio Excubiarum M. D. L. Præfecto, & Tisenhausio Tribuno Comitibus assumptis, cum subitò unus ex equitibus pabulatorum agmini præpositis advolat, nuncians hostem à se intra alterum à Castris lapidem visum, cum ingentibus copijs, citato agmine ad castra tendentem.

Nec mora, Dux Excubitore Lithvaniæ in castrà properè remisso, ut militem suo jussu ad arma capienda cieret: ipse paulò post animadvertit Calones & castrensi-um turbam è campis magna cum trepidatione fugientem: mox & mediocrem hostium manum, eqvos in vicinia castrorum pascentes abi-
gen-

gentem. Itaq; è vestigio promptissima, quæq; è castris vexilla erumpere imperat. Mox hostis è proximis sylvis evolutus circumjectos castris campos, equestri procella longe lateq; operuit, sublato ingenti ululatu insultans & ad terrorem augendum, Tartaricam acclamationem ingeminans. Interea vexilla signo dato è castris procurunt.

Primus omnium prætorianus Ducis ipsius è gente Hungarica perditatus sub signis stetit; quem ipse Dux, ad adjacentem vadum trajectum, per quem hostibus transeundum erat, properè admotum, irrumpentibus objecit: utq; ibi vetustum propter aquas ædificium, & vicinum molendinum occuparet, imperavit. Horum sclopetariorum virtute pauci hostium antecursores, qui jam vadum superaverant, retrò rejecti, & alij, qui trans vadum subitam munitionem excitare

cape-

coeperant: denso globorum imbre
obrutī, ceserunt: & omninò impe-
tus irrupentis hostis aliquandiu
retardatus est, donec alæ equitum
hostem ultra vadum aggressuræ ad-
volarent. Quas ut Imperator per-
otium in aciem instrueret, pecu-
liarem sibi levis armaturæ turmam
in hostem immisit CHODERIOVIO
CENTURIONE, qui adversam aciem
strenuè adortus ab angustiis traje-
ctus aliquantum submovit, & peri-
culoso vulnere ictus præsentissimo
vitæ discrimine fortiter commissi
prælii gloriam redemit. Mox aliqua
vexilla, atq; in primis hastatæ VIN-
CENTII CORVINI & PAULI NIEWIA-
ROVII, pro Palatino Smolenscensi
equitum Præfecti, turmæ dato ultra
vadum ad explicandos ordines spa-
tio, validissimo impetu in hostium
aciem impressionem fecêre; eosq;
sylvam versus aliquantum propu-
lerant; cum ecce Dei nutu, tam diu
frustra expectatus opportunissimo
D tem-

tempore advolat COMOROVIVS, qui fortè in castra revertens strepitu & clamore pugnantium admonitus, & facilè quid rei esset, conjectans laxatis equorum habenis subsidio suis accurrebat. Is à tergo hostis aversas catervas adortus, quantò minus prævisam, tantò magis turbulentam, in hostilem aciem trepidationem intulit. Nam illico dextrum hostium cornu, in quo Dux ipse procurabat, improvise terrore consternatum, atque in proximas sylvas, sese recipiens extemporaneo vallo subitam munitionem excitabat. Nempe illud erat nuper apud hostile consilium, in ancipitis pugnae eventum destinatum refugium, cujus capessendi tempus advenisse tunc, subito pavore correptis, visum est. Lævum ancipiti malo circumventum, eoque incumbens nostris, statim à reliqua acie avulsum, iis, qui resistebant, in medio magna strage concisis, planè disjectum est.

Tunc

Tunc insigni specimine patuit, quanto plus sanguinis dexteræ, & enses, quam misilia tela hauriant, strato passim cadaveribus campo, exiguo nostrorum damno.

Nam Comorovius ex insignibus duntaxat læsus est, ictu non periculofo, & unus atq; alter Nobilium ex aliis vexillis saucii, tertius ex ipsius Ducis levis armaturæ ala occisus est. Ast hostis immēsa strage procubuit, reliquis sparsim profugientibus, quibusdam tamen ad ulgines paludum, castris adjacentes restitanti- bus, ibiq; aciem restaurare conanti- bus. Sed & hi concursione eque- strium turmarum KURPSII, MELE- SEONIS, GROTH & ipsius Ducis præ- torianæ, quibus mox hastata turma Gossevii M. D. L. Dapiferi (cujus etiam fortiter pugnantis equus tunc confosus) adjuncta est; primū circumventi, mox immisso MAJO- RIS NOLDII peditatu ad internecio- nem cæsi sunt.

Intentus profligandis hostibus Imperator, admonetur ab iis, qui in ulteriore ripa conatus Podobailonis observabant, magnam multitudinem navigiorum milite onustam; ab ejus munitione ad citeriorem ripam tendere. Proinde animadvertens omnem prælii molem cis fluvium transferri, peditatum quoque suum è munitione trans annem, deduci imperat, & relicto in victrici acie suæ potestatis Vicario, ipse ad hostem seram suis, jam in fugam versis, opem ferentem, contendit: assumpto secum GANSKOFFIO VICE-TRIBUNO IMPIGRO JUVENE; quem cum suis in hostem jam ripæ appulsum & subitum vallum molientem immittit, additis ei aliquot peditum cohortibus & equitum turmis. Is cum PAUSIO equitum Vicecenturione conjunctâ operâ rem strenuè gessit.

Nam quamvis primo statim conflictu BOLDIUS, VIBERGIVS, & alii qui-

quidam Ordinum Ductores aut Signiferi, unà cum plerisq; gregariis (paucis interfectis) sauciati essent, minimè confusis ordinibus, hostem magna vi è crepidine ripæ proturbarunt. Qui cum se in naves recipiendi copia non esset, rectà in flumen præcipitatus, totum penè alveum natantium capitum multitudinè replevit, quæ per ludibrium sclopetariorum in ripâ stantium destitatis ictibus figebantur; ita ut ex numero quater millium quingentorum vix ducenti aut trecenti in adversam ripam evaserint.

Submotis ea felicitate hostilibus auxiliis, dux in aciem revertens cum ex Nobili transfuga, & recentibus captivis comperisset, Carraginem Cosacorum, cum peditatu & machinis ac impedimentis adventare, nec longè abesse, metuens nè se cum reliqua manu hostium conjungeret, celeritate præveniendos hostes putavit. Quapropter eun-

dem illum, quem in acie modò suæ potestatis Vicarium reliquerat Præfectum Excubiarum M. D. L. cum idoneo equitum ac peditum numero, adversus eos mittit, adjunctâ ipsi sua leviorum equitum alâ, & REINHOLDI TISENHAUSII peditatu, simulque VECHMANNI ROPPII & NOLDII Dragonibus subsequi iussis.

Qui hostem jam trepidum in vicina propinqua nacti, curruumque seriem neccentem & vallum molientem adorti, non magno negotio dissiparunt, omniq; peditatu deleto machinas quatuor cum reliquo apparatu abduxerunt, curribus & impedimentis, cum omni annonæ copia direptis.

Dum nostri sinistram cornu expugnant, auxiliaq; & impedimenta hostilia invadunt, Criczevius absolvendæ in sylvis munitioni satis otii habuerat. Quâ demum perfectâ forsitan (sed serò) rationes servandæ Carraginis cum impedimentis ini-

turus,

Lithvania gestarū Commentarius 77
turus, modico intervallo à sylvis digressus iterum instructâ acie contra nos comparuit. Latus conspecto hoste Imperator, peditatum Hungaricum sinistro latere, dextro Donovanajum Tribunum cum dragonibus utrinque oram sylvæ legentes, hosti immittit. Medio spatio equites hastatos, suamque in primis turmam signa inferre jubet. Jamq; & peditatus è munitione trans amnem evocatus, cum JOHANNES OTTENHAUSIO VICETRIBUNO & aliis cohortarium præfectis, opportunè advenerat: machinis aliquot campestribus unâ adductis. Non tulit impressionem nostrorum hostis, sed in sylvas primum malè servatis ordinibus refugiens terga dedit. Mox ubi illie etiam instare pulsos victores, nec usquam inter dumeta & vepres fugientibus tutum receptum sensit in effusam fugam conversus est. Major pars, quò singulos terror abstulit, dilapsa. Reliqui in propinquam mu-

7. *Rerum in magno Ducatu*

nitioem sese recepere. Pro cuius vallo, situs loci fiducia, ac desperatione, satis diu ac strenue restiterunt, oppugnante Ottenhausio & reliquis peditum praefectis, nonnullis etiam ex ipsa Ducis ala voluntariis equitibus CHRISTOPHORO COTOVIO Duce, fortiter oppugnationem adiuvantibus.

Sed loci munitio sine multo sanguine expugnari non potuit, jamque die in vesperam flexo, plerique cohortium ductores PRZIBKOVIVS, ROPPIVS, VECHMANNVS & JUSZKIEVICIVS peditatus Hungarici Praefectus, multique alii è nobilioribus equitibus saucii pugnam aegre sustentabant. COTOVIVS quoque in ipso valli hostilis fastigio, lethali vulnere ictus occubuerat, cum Dux receptui cani iussit, satis eo die laboris exhaustum, satisque victoriae partum existimans: & aequum esse dictitans, materiem exercendae virtuti in crastinum relinqui. Quam tamen spem hostis
di-

digressu nostrorum, statim fefellit, in initio noctis per sylvas sparsim dilapsus, plenā eodem die victoriā Duci relictā. Quam sanè non simplicem neq; ignobilem tunc Duci RADIVILTO propitius Deus concessit. Etenim quinque diversis locis, in Campo, pro Castris, deinde ad vicinas paludum uligines; mox in ipsa fluminis ripa, postea in propinquā captæ carraginis viciniā: denique ad sylvam munitioni vicinam, in quā pasci hostis reliquiæ confugerant, Deus ipse Imperiā Ducis (tanta hostilium virium mole distracti) multiplici ac prospero ubique successu, profecutus est, non sine magna ubique hostium strage. Quorum cadauera tot in acie reperta sunt, ut eorum numerus vincientium capita triplò excesserit. Nam præter submersos, & qui sparsim per sylvas cecidèrunt, aut quos per æstum intolerabilis fœtor tangi non sinebat, ad septem millia sub novemdecim tu-

mulis sepulta sunt cadavera. Præterea summus Dux hostium Criczevius, dilectum & vix secundū Chmielnicio caput, faucibus & captus, & quatrduo duntaxat superstes, tam prosperi prælii gloriam fato suo nobilitavit: ita ut ad plurima de cœsis aut captis in hac expeditione hostium Ducibus, erecta trophæa, hic veluti supremus apex & cumulus accederet. Adhæc castra, & impedimenta direpta machinæ cum apparatu omni abductæ; capti è Nobilioribus & ordinum Ducibus ad centum quinquaginta. Quorum ii, qui ex fuga postridie retracti sunt, unanimi consensu confirmarunt, sparsim dissipatos, fugientes à prælio nusquam in unum colligi potuisse. Asserebant etiam in castra impetum à Criczevio factum, non tam per contemptum paucitatis; quàm quod hanc aleam fortunæ jacere, in tot sylvarum vicinia tutum sibi fore, nec unquam nostros in hoste urgendo

Litvania gestarū Commentarius. 31
gendo sylvas scrutari, aut munitio-
nes oppugnare ausuros putavissent.
Prælii hujus narratione defunctus, id
quoque non omiserim, quod ad Divinae
res humanas regentis, providentia, et
vim manifestis vestigiis adorandam, et
pertinet. Quatriduo ante prælium Im-
perator, cum in excursionem Comoro-
vium, è castris dimitteret, duntaxat in
quatriduum tesserae militaribus eum
instruendum putavit, ut in casu præ-
cipue nocturni tumultus, ad suos ab ho-
stibus dignoscendis, Comorovianorum
tesserae cum Castrensibus congruerent.
Ad vesperam igitur ejus diei, quo post-
ea prælium commissum est, non tam
fortasse ex propriae mentis præfagio, et
quam instinctu, et numine ejus, qui
futuri eventus fortunam destinaverat,
non aliam vocem tesserae assignavit, et
quam DEO SIT GLORIA. Fecit
et exolvit eventus felicissimi augurii
fidem; cum adveniente tam fausti o-
minis luce; tanta in nos divinae gratiae
beneficentia effusa est, ut sub exitum
ejus

“ *ejus non modo signum militare pro-*
 “ *nunciantium tubicinum, sed etiam*
 “ *gratantium sibi post victoriam, com-*
 “ *militonum voces; nihil aliud, resonare*
 “ *possent, quam istud letissimi animi*
 “ *Symbolum: DEO SIT GLORIA!*

Parta victoria Imperator æquâ
 lance pensitatis suis & hostium vi-
 ribus: ac de statu belli in Polonia ex
 captivorum indiciis ac literis inter-
 ceptis, non paulò instructior: præ-
 terea reputans tot dimicationibus:
 tot ærumnis ac difficultatibus, quas
 antea memoravimus, exercitus sui
 sine stipendio militantis vires defes-
 sas atq; exhaustas: insuper pyrii pul-
 veris & globorum inopia laborare
 (cujus rei periculum in ultima Cric-
 zevianæ munitiois oppugnatione,
 non innoxio experimento factum
 fuerat) committendum sibi non
 putavit, ut tantam victoriam casi-
 bus objiceret, quibus aut eripi, aut
 corrumpi posset. Quapropter ante-
 quam ulterius fortunam prosequeretur;

retur; adventantia novi militis supplementa, unà cum rebus ad bellum necessariis, expectanda sibi putavit. Sed neq; in eodem loco diutius hæ-
rere, præter annonæ angustiam, te-
ter per æstatem ex insepultis cada-
veribus factor permittebat: & ad re-
cens coortos, à tergo apud CIECI-
ERSCUM & KRIZOVUM motus respi-
cere ratio belli postulabat. Etenim
magna multitudo populi supra Bo-
rysthenem, & ad famam adventus
Criczevii, non dubia de opprimen-
dis nobis spe concepta, sedibus suis
excita, eodem ferè temporis mo-
mento, velut ex compacto Cieciersci
& Krizovi municipiorum, quæ in fi-
de manebant, oppugnationem ten-
tare ausa est. Nec parvum exoriens
hæc flamma minabatur incendium,
nisi in ipsis initiis extingueretur.
Proinde coacto militari consilio
Imperator sententiis omnium ex-
ploratis, exercitum ad Rezizam re-
ducit, in locum non modò coortis

seditionibus viciniorem, sed & propulsandis, si quæ à Pripetio flumine imminerent Lithvaniæ, periculis, opportuniorem: atque ubi & com meatus facilior, & aditus adventantibus supplementis, ab hostium interceptione tutior aperiebatur.

Illic ut fesso exercitui aliquam ab excubiarum laboribus requiem daret; castra validis munitionibus firmat; remq; in illis oris inauditam aggressus, pontem Borystheni imponit. Mox ad Ciecierscum misso M. D. L. Dapifero Gossevio, adjuvante egregia municipum fide; dissipatis seditiosorum catervis oras illas omni periculo liberat. Ipse aliquantam plumbi ac pulveris sulphurei copiam Mohilovo & Smolensco advectam, nactus cum in eo esset, ut ulteriorem in hostem expeditionem susciperet: Nobilitatem & incolas vicinæ regionis de discessu suo admonet, atq; ut arma capiant, in subitis casibus, fines suos defen-

fensuri, hortatur. Sed non ignarus à Pripetio certam Lithvanix imminere tempestatem, in omnes occasiones excubans, illuc cum firma manu FRONCKIEVICIO NOVOGRODIENSI VEXILLIFERO ad carpendum hostem misso, unius in conspectu hostium capti indicio, cognoscit recentem ac validum Cosacorum exercitum ulteriorem Pripetii ripam infedissee. Septuaginta armatorum millia advenisse dicebantur; pluribus sub Ducibus: quorum primus ELIAS BOHAZENCO veteranus Zaporovianx militix Tribunus, trajiciendo flumini imminebat, non parvo, ut eventus docuit exercitus nostri discrimine, nisi futuri providus Imperator, temperare victoriæ; eaq; potiùs ad emolumentum uti, quàm ad ostentationem frui maluisset; ejusmodi locis, maturè occupatis ac munitis, in quibus detrimentum ab hoste, tanto copiarum numero subnixo, timeri non poterat.

rat. Verùm cum non satis constaret, quonam hostis consilia tenderent, dimisis in omnes partes, qui captivorum prædam verarentur; (neque enim aliunde indicia de hostibus conquiri poterant) unius ex iis occurso Muzilovius, non ignobilis Cosacorum Tribunus adducitur, missus à Chmielnicio cum literis S. R. Majest. ad Imperatorem, pacem jam factam nunciantibus & omni hostilitate interdicens. Dux paulò ante captivorum monitu in spem intercipiendæ Homeliæ veniens; eò strenuum equitum Ductorem Smolscium miserat, attributa ipsi aliquantâ Dragonum ac velitum manu. Sed Muzilovii interventu, hominem celeriter de pace facta certiore reddit, utq; ab hostilitate abstineat, monet. Quod uti percrebuit, oppidani spontè deditioem fecêre. Cosacis ultrò abeuntibus, & ubiq; ad tribules suos de sopito bello nuncios dimittentibus.

Ita

Ita post miserabilem cruenti belli procellam, spe exortæ pacis postliminio reducendæ affulgente, atq; omni vicinâ ora pacatâ Imperator lætum & ovantem exercitum in
stativa reduxit.

COMMENTARIJ
 RERUM
 IN MAGNO DVCATV
 LITHVANIÆ PER TEMPUS
 REBELLIONIS RUSSICÆ
 GESTARUM

LIBER II.

A Bello tam difficili, non
 alia conditione respirasse
 visi sumus, nisi ut acrius
 utrinq; in arma consurge-
 retur. Non enim ultra illud breve
 spacium, quod inter æstatem anni
 1649. & hyemis exitum interces-
 sit, quæ annum supra mille sexcen-
 tos quinqvagesimum consecuta est,
 pacis hujus fructu gavisa est Respub.
 Redintegrandi belli causa non una
 fuit. Nam præter prognatam è tot
 succësibus ac vicinorum stimulis
 auctam, Chmielnicii insolentiam,
 gra-

Litvania gestarū Commentarius. 89
graves utrinque diffidentiae causae
non deerant, ob extortas ad Zboro-
vum minus aequas condiciones pa-
cis: quas, neque ille à nostris diu ser-
vatum iri, credere poterat; & ipse
non uno modo violaverat, toto isto
temporis spatio, cum Principum
externorum Legatis, de armis con-
tra Rempubl. capiendis negociatus.
Accesit ejusdem Chmielnicii vasta
spes, de firmando in domo sua po-
tentiae statu, per affinitatem cum
Præpotenti in vicinia Principe con-
trahendam. Is fuit **BASILIVS MOL-
DAVIÆ** (quam vulgò Valachiam
vocant) **DESPOTA**; cui domi erat fi-
lia nubilis, opulentissima dotis illece-
brâ procorum omnium ambitum in-
vitans. Hunc anno 1650. cum Tarta-
ris conspiratione factâ, improvise ad-
ortus, penè oppreserat, nisi ingenti pe-
cuniâ, & promisso puella, filio ejus col-
locanda, matrimonio, salutem ac pa-
cem redemisset. Facinus id pessimi ex-
empli visum; præcipuè Regi Johanni

" CASIMIRO. Cujus fidē atq; opem Mol-
 " davus implorans, injuria hujus sen-
 " sum ad se, metum atq; odium, ad vi-
 " cinos omnes, sed præcipuē Regem atq;
 " Rempubl. pertinere ostendit.

" Si Chmielnicio nulla injuriā provo-
 " cato, impune liceat, inscio Rege, incon-
 " sulta Republ. pacem Otomanicam la-
 " cescere; quid ipsum prohibeat, quo mi-
 " nūs & in aliis contumax, fidem Prin-
 " cipi suo Sacramento datam, fallere
 " ausit? Fas gentium, sanctitatem fæde-
 " rum, ignota Barbaris scelera impuni-
 " tate tanquam auspicato successu gli-
 " scere. Tutiori experimento in sua ca-
 " lamitate tentatum, quantum in im-
 " paratos, nec opinantes posset subito
 " corripendorum armorum ausus. Per-
 " inde improvise impetu Rempublicam
 " opprimi posse; quam ipse oppressus sit:
 " nec validius fore Regi in sua Majesta-
 " te; quàm sibi fuerit in Otomanici Im-
 " perii umbrâ, præsidium. Vera dici vi-
 " debantur. Eò altiùs animo hæserunt.

Sed & Ordinibus Regni peculiare
 offen-

Lithvanie gestarū Commentarius. 91
offensionum causæ non defuere.
Sacer ordo in Russicis provinciis se-
se ac religionem in ordinem cogi:
Nobilitas, inprimis bonis suis pro-
voluta, cum non satis bona fide
postliminio restitueretur, insuper
patratam recens tot innocentium
cædem, indignabatur, quodq; for-
tuito accidisse videri potuit, con-
sulto factū judicabat. Nam Chmiel-
nicus dum in Moldavum clancu-
lum arma parat, quò magis falleret,
expeditionis in nos apparatus ob-
tendebat. Id plebi juxta ac Nobili-
tati, in ditionibus armis ejus obno-
xiis, degenti creditum: hos in me-
tum atque fugam conjecit, illos ad
cædem & spolia fugientium anima-
vit. Periëre illo tumultu pleriq;, qui
sancitæ nuper pacis fiducia, in oras
Cosacorum præsidiis infesas con-
cesserant. Ita utrinq; animis ad ar-
ma spectantibus, neutra tamen par-
tium bellum inchoasse videri vo-
luit, nisi quod, non fortunâ magis,
quàm

quàm potu ebrium, Chmielnicii pectus, occultum animi virus malè premeret, quò minus in atroces minas effunderetur. In Comitibus tamen, quæ anno 1651 anxia nimis arcanorum consiliorum circumspèctiōne celebrata sunt, provisus affatim belli sumptibus palam decreta Tractatio pacis, delegatis ad eam rem, viris primariæ dignitatis. Sed aut alterutra partium, aut utraqve, spem pacis aspernante, minimè tentata pacificationis ratione, nè expectato quidem brumæ exitu ad arma procursum est.

Primus è præcipuis Cosacorum Tribunis Brazlaviensis oræ Præfectus NEZAIUS, belli initium sive jam ausus, seu tantum meditato, ante exitum Februarii, improvise Calinovii Campiducis Regni superventu oppressus est. Itum inde MORACHVAM; MOX SAROGRODUM, deinde ZERNEIOVSOS: quæ oppida omnia, ad primum exercitus nostri

con-

conspectum , deditioem fecere
SCIANA municipium situ loci ac præ-
sidio firmiter cursum victoriæ ali-
quantum remorari posse videbatur.

Sed parte oppidi impetu captâ re-
liqui postridie ad deditioem com-
pulsæ sunt. Hinc ad JAMPOLIN oc-
cupandam , parte exercitus dimissâ,
nocte concubia succedentes oppido
nostri, cæsis excubitoribus improvi-
so assultu oppidum intercipiunt ,
tanquam in acerrimos rebellionis
incentores, cæde atq; incendio gras-
sati. Mox à ripa TYRÆ fluminis &
confinio Valachiæ redire visum in-
penitiora regionis , atq; ad VINNI-
ZAM oppidum belli moles conversa
est. Illis primùm non infelicitum
hucusque impetus hæsit ; præmisso
cum parte copiarum ad tentandam
Vinnizensem arcem , ejus oræ Pala-
tino Lanzkoronio , qui cum præsi-
diarios è munitionibus in subjectam
glaciem effusos cerneret , strueta-
rum , in comminuta pluribus locis
glacie

glacie insidiarum ignarus incautius
 in hostem cum equitatu investus
 est: ubi duos è præcipuis ductoribus
 Equitum METESCONEM & KISELI-
 UM Circassiensem Capitaneum in-
 signi detrimento accepto amisit,
 Sed præsidarii,munitioni diffisi,
 arce desertâ, oppido succedunt. Cu-
 jus ipsius defensionem impares se rati,
 nocte proxima relicto oppido in vi-
 cinum Monasterium situ loci fir-
 mius commigrant, & BOHUNO Du-
 ce strenuam defensionem ordiun-
 tur. Plerisq; oppugnantium sauciis,
 quibusdam etiam cadentibus, plu-
 res in dies protracta obsidio, donec
 sub exitum Martii solvendæ obsidi-
 oni, valida hostium auxilia ad-
 ventarent. Quorum accessu, relicta
 oppugnatione nostri, VINNICENSI
 arce atq; oppido egressi, BARUM
 versus se recipiebant. Sed is receptus
 detrimento non caruit, compluri-
 bus ægris atq; sauciis ob festinatio-
 nem relictis, curruum quoq; & ca-
 lonum

lonum aliquot centenis interceptis, ab hoste terga descendendum carpente. Mox ne ad BARUM quidem copiis nostris tuta stativa visa sunt, promotō exercitu usq; in CAMENECI viciniam; cum numerus ac vires hostium, incunte vere, subitis incrementis coalescerent; attritis jam per exhaustos, iniquissima anni tempestate, labores, nostrorum viribus; & equorum usu propè adempto; nec satis maturè, novi delectus supplementis succurrentibus. Quo factum, ut in ipso quoq; Cameneci conspectu, exercitus noster, accursu hostium propemodum oppressus fuerit, nisi partim Regiarum literarum monitu, partim explorato maturè periculo, castris properè motis, magnis itineribus ad interiora Regni in occursum validiorum copiarum, SOCALIAM versus, festinasset. Nectamen enixa nostrorum prope- rantium diligentia vitare potuit;

quia cum promptissimis hostium,

E

qui

qui tergis recedentium pervicacius inhaerebant, confligerent. Sed nacti locum furto belli idoneum, gradum sistunt; hostemque successu incautum ac praesidentem, atque ad praedam veriùs, quàm pugnam praecipiti impetu ruentem, simulatione fugae, intra positas utrinque insidias illectum & admissum, undique coorti adoriuntur: atque improvise casu consternatum proturbant, & magnam strage concidunt. Captus in ea pugna fuit praeter Canioviensem è Cosacis Praefectum, è Tartarorum Ductoribus NEZAI MURZA, qui paulò post Regi Evocatus Nobilitatis copias cum stipendiario milite ad Socaliam colligenti, à victore Calinovia adductus est.

Ratione commissi iterum belli compendio exposita; cujus initia intra ipsius Regni limitem coepta, simul & ulteriorem progressum Scriptoris rerum Polonicarum fusius exequenda relinquimus, ad

Lithvania gestarū Commentarius. 97
res Lithvanicas, quod præcipuè no-
stri instituti est, regrediamur,

In proximis ineuntis anni Co-
mitiis, recrudescentis iterum belli
provisu, delectus copiarum Magni
Ducatus Lithvaniæ, ad quindecim
millium numerum, publico decre-
to aucti fuerunt. Quarum tamen
modus, ob angustias temporis, intra
tredecim millium & septingento-
rum numerum stetit. Sed ex iis, qui
ad manum atq; usui esse poterant,
(nam cæterorum delectus & aucto-
ratio in longum protrahebatur)
non nisi quater mille veterani cen-
sebantur; quibus & ipsis, multorum
mensium stipendia debita, Comi-
tiorum decreto, die nona Maji in
Minscensi municipio solvi debe-
bant. Atque hic obex obstitit, quo
minùs miles, precario in obsequio
retentus, & promissæ pecuniæ ex-
pectatione suspensus; ad nutum atq;
imperia Ducum flecti facilis & di-
cto audiens esset. Urgentibus enim
plerisque, ut cum ea manu, exe-

unte brumâ in hosticum ultrâ Borysthenem irrumperetur, à loco & tempore destinati stipendii, sese procul abstrahi miles non sinebat. Neque consultum videbatur, tantillam manum, quâ tamen robur copiarum nostrarum censi debuit, præsentissimo discrimini objici, nullâ spe propinqui auxilii, ex seris nimium novæ militiæ supplementis affulgente: nec dubio eorum exitio, quicumq; fortè resoluta ineunte vere glacie, trans tot infessa ab hoste flumina, procul ab omni subsidio deprehensi fuissent. Sed & præmatura nostrorum in BRAZLAVIENSEM oram irruptio, præcocis, ideoque minùs prosperi, successus exemplo, damnabant nimix festinationis consilia. His difficultatibus confictatus Dux RADIVILIUS, copias, quibus ultrâ limitem eductis, ad oppugnandum hostem, uti non potuit; ad ejus vim intra M. D. Lithvaniæ fines propulsandam tantisper con-

Lithuania; gestarū Commentarius. 99
convertit, dum exolutis stipendiis,
miles Ducis imperiis magis obno-
xius esse inciperet. Et quò diutius
hostem de irruptionis suæ consilio
incertum ac suspensum teneret;
majorem copiarum partem BOBRU-
ISCI aliquantisper subsistere jussit,
Borystheni imminentem: partem
aliam Pripetio amni admovit; op-
pidis ab utraq; ripâ; hinc cis fluvium
GHOINICZA per CRUPSCIUM: in-
de trans amnem BABIZA per PAU-
SIUM, ambos demandatæ sibi mili-
tiæ præfectos, occupatis atq; infes-
sis. Uterq; fluvius limiti, M. D. Lith-
vaniæ proximus, curam Ducis in se
merito adverterat. Sed BABIZEN-
SE præsidium, hostiles impressiones
atcere non contentum, in Kiovien-
sis oræ penetralia excucurrit, captis
NURINSKO & OVRUCIA oppidis; &
in locorum illorum vicinia prædis
& populationibus grassatum.

Interea Majo ineunte, placan-
do militi & exolvendis in Oppido

Minscensi stipendiis, præfixa dies
 advenit. Lentum illic ac difficile
 negotium Ducem jam pridem in
 hosticum erumpere gestientem, de-
 tinuit, pecunia maturè non repræ-
 sentatâ; quæ dum ab Exactoribus
 publicis, in privatos quæstus inten-
 tis, exercetur; aut neglectim exigi-
 tur; æquo tardius advecta, bellicæ
 expeditionis conatus, propè ad ad-
 ultum Junium, remorata est. Ac ne
 sic quidem militi plenè satisfactum.
 Sed cum Imperator patrimonium
 suum pignori offerret; agrè horta-
 tu Ducis placatus, quod supererat
 solutionis, ad paucos menses differ-
 ri passus est. Neq; verò DUCI RADI-
 VILIO, alioqui permolestum, stipen-
 dia expectantis exercitus otium,
 malè cessit, aut collocatum est: qui
 interea futuri providus, circa com-
 meatum & navalem in Borysthene
 apparatus, atq; id genus belli me-
 ditationes, in locis à Cosacorum
 conspectu remotioribus, utilissimâ

curâ distringebatur; quæ ipsi in rebus mox gerendis maximo fuit usui.

Eodem tempore difficili, & quæ aliquamdiu suspensa ejus consilia tenuit, deliberationi expediendæ, benignum habuit spatium. Etenim mediocrem copiarum suarum numerum reputanti, quæ absq; discrimine dividi non poterant, atq; animo volventi quam potissimum parte in hosticum irrumperet, duplex via occurrebat. Altera per Borysthenem juxta Rezizam, aut Lujovum oppidum, altera per Mozyrensem provinciam, versus amnem Pripetium; cujus utraq; ripa Choiniciis & Babizæ collatis præsiidiis nostris tenebatur: atque ipsa transmittendi facilitate ad se invitabat. Contra in Rezizensi districtu, magnitudo fluminis hostilibus præsiidiis infessi & inadversa ripa munitiones hostium opportuno loco objectæ, & in propinqua vicinia; excuban-

cubante valido exercitu Duce Nebaba subnixæ, periculoso accessu absterrebant; cum à Pripetio exursionibus nostrorum longè lateq; submotus hostis, tutum iter trajicientibus panderet. Verùm enium verò converso ad dextram per Mozyrensem oram exercitus nostri itinere, sinister ac Borystheni conterminus M. D. Lithvaniæ limes & florentissimum Albæ Russiæ latus, vacua omni præsidio, destituebantur. Quæ tamen Lithvaniæ pars, eò magis periclitari visa est, quò latiùs trans Borysthenem; propter adversi fluminis ripam gliscentis seditionis contagiù ferpebat, Cosacis illic sensim ad superiorem amnis oram ditionem suam protendentibus, obsessa jam Homeliâ & seditiosis in Smolensem provinciam vel per Moschorum fines Roslaviam usq; progressis. Denique relicto Borysthene classis & commeatus cum bellico apparatu præsentissimo discrimini ac prædæ

ho-

hostium prostituebantur. His mature ac per otium perpensis Imperator, ubi primū placatus stipendio miles, ad absolutius obsequium reductus est, posita omni mora Rezi-
zam versus ac Borysthenem progredi, & quicquid oppugnandis adversæ ripæ munitionibus periculi ac difficultatis suberat, fortiter exhaurire maluit, quàm declinādo ingruentia augere discrimina. Periculum inprimis obsessæ atque oppugnatae Homiliæ depulsurus, mittit eo propere FRONCKIEVICIUM Capitaneum Mozyrensem, cum mille quingentorum militum auxilio, quanquam munitioni isti de præsidio ac necessariis à se optime prospectum esse meminisset. Proinde virtute prædiariorum aliquoties cum strage rejectus à mœnibus hostis; tædio inauspicati successus; nec minus adventantis auxiliij formidine; quàm acceptæ cladis sensu, solvit obsidionem,

Sub id tempus tres è primiceriis
 hostium, à Chmielnicio missi lega-
 ti in castra advenere, nullis manda-
 tis instructi ; nec aliud afferentes
 præter literas ad Imperatorem, qua-
 rum capita hæc fuere. *Inter majores*
„ Ducis & exercitum Zaporovianum
„ antiquitus mutua inaccessisse benevo-
„ lentiæ officia. Nec sibi unquam cum
„ M. D. Litvania litem ullam, aut ini-
„ micitiarum causas fuisse. Injuriis Po-
„ lonorum adactos ad libertatis vindi-
„ cias, ceteris omnibus amicitiam offer-
„ re, & si per Lituanos pace frui liceat,
„ sese exercitum ex finibus illorum deda-
„ cturos. Ad ea responsum, Polonam
„ ac Litvanam gentes, ex quò in unius
„ Reipublicæ indivulsam corpus coalue-
„ re, in communi hoste, communibus
„ viribus debellando, à vinculis & more
„ majorum nequaquam degenerasse,
„ nec discessuros unquam, quoties nõ de-
„ essent, qui alterutram gentem bello la-
„ cesserent. Quando Cosaci à Litvanis
„ nulla sese injuria provocatos faceatur:
quid

quid ita tot nobilium caedes patratae,
tot in Litvania damna, & calamitates
à Cosacis illatae sunt? Non ejusdem
esse hominis, ore ac literis pacem & am-
icitiam Litvanis offerre: & manu
atq; armis oppugnare Homeliam: in-
kursare Roslaviam, belli ac seditionis
favillas jaculari in viscera Litvaniae
Sero post atroces injurias blandum
amicitiae nomen jactari. Bellum in
singulis Reipubl. provinciis, sisti non
posse; nisi contra totam Rempubl. &
Principis Majestatem hostilitate depo-
sita.

Et quia primores hostium viros
nostrarum potius rerum exploran-
darum; quam suarum literarum
tradendarum causâ, missos fuisse
suspicio fuit, aliquantisper homines
deineri placuit, dum paulò plus
militum in castra conflueret; & ad
exequendum Ducis occultum, mu-
nitionis hostium in adversa oppidi
Lojoviae ripâ, intercipiundæ consili-
um, necessaria præpararentur. Atq;
op-

opportunè inter legatos aderat STEPHANUS PODOBAILO, munitiois hujus architectus Gubernator.

Postquam igitur bellum trans Borysthenem mitti placuit, ne citior M. D. Lithvaniæ limes, pripetio anni objectus, à quo longius recedebatur; in omnes belli casus parùm instructus, idoneo præsidio esset; quoniam in armis voluntariæ Nobilitatis nihil spei suberat, DAPFERO M. D. LITHVANÆ VINCENTIO CORVINO dat negotium Imperator ut cum adjunctis sibi, ad præsidia pripetio anni proxima, sufficientibus copiis, defendendæ ejus oræ provinciam suscipiat, permissa ei pleniori Regiminis potestate: hortatus, ut non modo hostium ab eâ parte, incursiones, à finibus M. Ducatus propulsaret; sed etiam frequentibus per Polesiam impressionibus, terrorem latè per hosticum spargeret. Qui demando sibi officio, quam dextrè defunctus fuerit, in tempore memorabitur.

Paulò ante dimissos è castris hosti-
um legatos, Smolenscensis provin-
ciæ incolæ, irruptione Cosacorum
consternati, qui per fines Moscho-
rum propter oppidum RILSCUM, si-
ve impetrato, sive extorto transitu,
Roslaviam versus penetrarant, fla-
grantissimis precibus Imperatoris o-
pem implorabant. Opportunè oc-
casio hæc, occultando meditati faci-
noris consilio, offerri videbatur. Eò
avidius arrepta est. Nec mora, Dux
RADIVILIUS Smolenscenses quam-
primùm venturi auxilii fiducia re-
plet. Simul bis mille quingentorum
manum MIRSCIO Execubiarum præ-
fecto tradit, dato palàm negotio, ut
Smolenscum versus duceret. Cu-
jus rei notitia in castris divulgata,
Cosacorum legatos indulgentius
habitos, latere non potuit. Atque
ipsis adhuc præsentibus MIRSCIUS è
castris digressus, paucis passuum
millibus confectis Borysthenem tra-
jicit. Sed occulta mandata acce-
perat,

perat, ut palam destinatum iter, non
ultrâ Homeliam profecutus; illic
superato flumine SOSIA, ad dextram
deflecteret, & longo circuitu facto,
ad PROPUGNACULUM POBODAILONIS
in ostio fluminis Sosia ad Borysthe-
nem situm, maximis itineribus con-
tenderet. Erat hic præcipuus obex
consiliorum Ducis, qui non modò
trajectum copiarum per Borysthe-
nem morabatur; sed ingressum in
hosticum, amnem etiam transgres-
sis, arcebat: non Borysthenis tan-
tùm, sed Sosia quoq; fluminis ripâ,
adversus nostrorum assultus, præter
situm loci, manu atq; opere permu-
nitâ, ac firmissimo præsidio instru-
ctâ. Quamobrem ante omnia occu-
pari propugnaculum istud ad sum-
mum rei multum intererat. Cujus
expugnandi maxima difficultas; abs-
que consilio, & astu belli, superari
non potuit. Proinde inter Mirscium
& Imperatorem, ita convenerat, ut
ambo die 6. Julii lucescente die, sta-

ta & condictã horã, utrinq; propugnaculum hoc adorirentur. Mirscius ab eã parte, unde aggressio sperari non poterat; Dux autem RADIVILIUS cum paratis, peditatuque ac tormentis instructis navigiis, ac reliquo à citeriori ripã, exercitu, munitionibus istis, succedere, condixerat. Reita instructã, tertia iulii domum legati cum Podobailone dimissi, ac in tutum deducti sunt.

Rarò tam prosperos successus, clam destinati astus bellorum sortiuntur; ut nihil interveniat, quod corrumpere consilii exitum possit. Sed huic facinori, tam optatum, Deus indulsit eventum; ut ne anticipato quidem, signi, à Duce dati, momento, præfixo scopo excideret. Nam Dux Radivilius, cum in ipso præstituti temporis articulo, summo silentio in adversam propugnaculo ripam pervenisset, pro ut convenerat, ter explosi tormenti strepitu, signum dat aggrediendæ rei. Sed

Mir-

Mirscius paucis adhuc passuum milibus à propugnaculo aberat, longius quàm sperabat à diluculo deprehensus, & audito demum reboantis machinæ sono, gradum accelerare cœpit. Hostis insidiarum ignarus, ubi nihil propinqui discriminis, nec plusquam nostros in adversa ripâ, machinarum minis detonuisse advertit, nihil ultra suspicatus, & à tergo secutus, nostro inanissimæ spei conatum objectare, & contumeliosius illudere cœpit. Suspenso ad ea Duce RADIVILIO, & quod ita, nihil à Mirscio responderetur, ambigente, & quod res erat conjectante; eoq; ante tempus trajectum ordiri non auso, subito exortus in adversa ripâ clamor infremuit, & nostros ad festinationem transmittendi compulit. Nam Mirscius retardati adventus moram alacritate & aggrediendi audaciâ sarcendum ratus, nec opinantibus improvisus supervenit. Cumq; hinc parata in-

genti

genti numero navigia, magno nisu in adversam ripam agerentur; illinc subitus hostis trepidos & imparatos urgeret, Podobailo ancipiti discrimine circumventus, in latus deflectens, in proximis sylvis effugium quaesivit. Nec erat difficile homines, objectu fluminū & munitionis fiducia, securos, inopinata trepidatione percelli, praecipue cum Dux hostium, recenti è Castris nostratibus advenru, nihil à nobis magno pere metuendum retulisset.

Profligato hoste, nostris utrinque patuit occupanda munitio: Cæterum Dux in unam trajiciendi celeritatem intentus, vix dum præter integrum peditatum, tria equitum vexilla traduxerat; cum à trepidis nunciis accipit, numerosum hostium exercitum, Duce Niebabâ, è proximis in aliquot miliarium viciniâ, castris, citato gradu accurrere; ut partam nobis prædam atque victoriam eriperet. Is partim, dato à nobis

bis, quod memoravimus, adventus
 signo; partim nunciis Podobailonis,
 ad primum Mirseii adventum opem
 implorantis, excitatus; ocyus advo-
 labat; ut interceptis, qui trajecterant;
 reliquos è nostris fluminis trajectu
 arceret. Proinde fronte agminis, di-
 recto impetu, ad flumen conversa,
 è proximis sylvis effunditur; quum
 præter spem, instructam nostrorum
 pro munimentis aciem, à dextro la-
 tere, offendit. Quæ vix dum evo-
 lutos è sylvis, hostium ordines, ex-
 plicari, atq; in se dirigi non passa;
 in latus hostium eo impetu ac cele-
 ritate incubuit; ut transversos ho-
 stium ordines, proturbatis obviis,
 citò fugâ & consternatione invol-
 veret. Cædes inde & strages hostiū,
 consecuta, & interjectæ passim pa-
 ludes cadaveribus cumulata; prom-
 ptissimis primum, deinde & reliquis
 cadentibus, quoscunq; pavor intra
 sylvarum latebras maturè non ab-
 ripuerat. Inter præcipuos hostium
Dux

Dux Niebaba, desperatione ferox, & post amissum quindecim millium exercitum, vitæ pertæsus, occubuit. Tantâ è duplicato uno die conflictu partâ victoriâ, modico sanguine, & nullò planè exercitus nostri damno constitit. Cujus impetum secutus Imperator, castra primùm hostium, è quibus discesserant; jam deserta per Subdapiferum M. D. L. Potociũ occupat. Deindè præmissis Lubecam, qui præsidium illic hostium invaderent; ipse cladis eorum reliquias, cum Podobailone CZERNEOVIAM profugas, expedito agmine profecutus, ne quid spatii, ad animum aut vires colligendas hosti relinqueret; pavidos adhuc à recenti pugnâ, partim intentata vi, partim oblata spe clementiæ, sollicitat. Sed urbs, situ loci atq; opere; simulque suâ magnitudine, & validò intus præsidio firma, animos victis addidit, quò minus hostilitatem deponere vellent, Cum igitur oppugna-

tio, absq; peditatu atq; tormentis, ad naves relictis tentari non posset; nihil isthic moratus, Lubecam jam à nostris occupatam, cum exercitu, divertit. Illic per otium ad consilium refert, quid factu opus esset: Numquid dubiâ obsidione CZERNIEVIE; de fructu & gloriâ victoriæ periclitari expediret; an potius in offensum ejus cursum persequi, & caput rerum Kioviam aggredi; ubi hostis collapsas vires, redintegrare ferebatur. Nam Urbs Czernicoviensis, quod ab hoste toto triennio munitionibus firmata, eiq; de comæntu & rebus necessariis, in longum prospectum esset; ac præter profugos è prælio; validum præsidium non deesset, diuturnæ defensionis suffectura putabatur. Sed nec obsidioni, Propter vastum ejus ambitum par erat copiarum nostrarum mediocritas. Nam quia pro tutandis finibus, non habebat Dux ullum, ex evocatis voluntariæ Nobilitatis

sub.

Lithvania gestarū Commentarius. 115
subsidium, Dapifero M. D. Lithvania ad tria militum millia tradiderat. Præterea in præsidiis HOMELLÆ, CIECIERSCI, LOIOVIÆ, ac REZIZÆ, ultra mille quingentos necesse fuit relinqui. Nec minor eorum numerus fuit, qui ob seros delectus, nondum in castra confluxerant. Reliquum copiarum, per castella in circuitu vastæ urbis, magnis invicem intervallis distantia, spargi, ratio belli non sinebat. Deniq; optatissimus obsidionis eventus, tantum emolumenti polliceri non potuit: quantum præsentissimi damni, è longæ obsidionis morâ emergebat: His rationibus novus accessit stimulus è nuncio ac literis Vincentij Corvini Dapiferi M. D. Lithvania in ipso planè hujus deliberationis articulo supervenientibus. Is post cladem Niebabæ, ad impulsam hostium fortunam urgendam, opportunitatem obviam non omisit.

Sed pavore hostium animadverso,

so, ad CZERNOBILUM movens, inde ANTONIUM & ORCUSSAM TRIBUNOS hostium exegit. Quos Kioviâ versus cum copiis recedentes ad flumen Hirpinum consecutus, commissâ pugnam strenuè adoritur, ac feliciter profligat. Mox ibidem difficilem ad Cholmam oppidum trajectum occupat. Unde ad Kioviâ facilis, nec ullo objecto impedimento, retardandus accessus aperiebatur. Hujus rei successu per literas exposito, nunciat utrumq; Tribunorum sese recepisse Kioviâ, in spem virium in eâ Urbe rursus instaurandarum. Quo cognito Dux RADIVILIUS abjectâ omni morâ, aggrediendam Metropolim hostium, eosq; in suis latibus quærendos potiùs putavit; quam committendum, ut fractas virtute nostrorum vires per otium redintegraret,

Decreto Kioviâ versus itinere, limitem M D. Lithvaniâ incustoditum relinqui non placuit, Auctis igitur

igitur ad REZIZAM & LOIOVUM in
utraq̄ Borysthenis ripâ præsiidiis:
Capitaneus Mozyrensis, attributis
ei tribus armatorum millibus, inter-
que illos, peditatu Ducis Saxonie
FRANCISCI ERTMANNI Lawenburgi-
ci, quem ipsum Princeps cum certâ
equi tum suorum manu comitem
sibi esse voluit, LUEECÆ cum omni-
bus impedimentis castrensibus re-
linquitur, qui videret, ne quid ab
hoste, qui sublapsas nupero prælio
vires, Czernicoviz colligebat, de-
trimenti Lithuania acciperet. Reli-
quum exercitus Dux Kiovia rapit,
dato negotio Dapifero M.D. Lithva-
niæ, ut sibi ad Visgrobum [oppidum
est uno milliari à Kiovia distans]
cum suis occurreret.

Illic conjunctis copiis, ac post ar-
dui itineris molestiam, non die ad
quietem sumptâ, Dux ipse mille e-
quitum comitatu, pomerio urbis
succedens, loci situm speculatur. Ef-
fusi portis ad velitandum aliquot
centeni hostium, paucis amissis, ci-
tò

tò intra munimenta sua compelluntur. Cumq; hostis nondum pavoris manifestus esset, & captivi confirmaret, eum spe venturi, quod postulaverat, à Chmielnicio subsidii, defensionem meditari: **CYRILLI MONASTERIUM**, longò quatuor milliarium ambitu circuit, ut à **S. SOPHIE MONASTERIO**, quâ per hiantis valli, indè à temporibus Boleslai sic dicti) spatio, facilior in urbem aditus patebat, irrumperet. Parte alia ad avertendas aliò atque distrahendas hostium vires; ab oppido **Visgrodienfi** rectâ viâ; bipartitò urbem aggredi præceperat. Atq; equites quidem quindecim circiter vexilla **SUARZHOFFII & POLUBINSCHII SLONIMENSIS SUCCAMERARII** ductu, propter fluminis subjecti ripam urbi succedere; pedites autem octingentos navibus secundo flumine in viciniam Urbis de vehi imperaverat; quibus **PTZIKOVIVM** præfecit; dato **GORECIO** negotio, ut per tenebras

bras noctis, erectis idoneo loco tormentorum suggestis, ad primum auroræ exortum, explosæ machinæ sono; signum invadendæ undiqve eodem tempore, urbis daretur.

Sed hostis, ubi primùm nostros, serò jam diei propinquantes, & subeuntia longo agmine navigia, explicatis pluribus, quàm pro numero vexillis, fulgentia conspexit, clam nocturnâ fugâ sibi consuluit; atqve ad Chmielnicium vires iterum reparantem evasit, profugientibus unâ, quibus aut certa victorum indignatio metuenda; aut incerta clementia suspecta videbatur. Id reliqui cives conspicati, concubiâ adhuc nocte; per legatos, Cleriqve & Metropolitanæ intercessionem, supplices facti, cædem ac direptionem deprecantur, ac nondum in urbem ingresso Principi deditioem offerunt. Quos benignè in fidem acceptos, clementiæ Regiæ spe consolatus; Urbem per Auream portam,

Regum, antehac triumphatorum, duorum tantum ingressu ac memoria celebrem 4. Augusti die intrat, & castra inter ædem S. Sophiae, & Pezzarense monasterium in contiguâ, urbi viciniâ, metatur. Nec deerat animus Duci ultrâ tendere, & hostes tot acceptis cladibus impulsos urgere: si, aut recens occupata Urbs in ditione hostium princeps, citra jacturam famæ, quâ bella constant, iterum amitti: aut sine præsidio, citra metum, in fide retineri; aut copiarum suarum paucitas, in tot præsidia, citra periculum dispergi potuisset: aut certè si Regni copiarum maturius advenissent; quibus urbem traderet; cujus tantisper servandæ, onus sibi incumbere sentiebat.

Sed hæc procul aberant; hostibus interea ex supremi excidii discrimine; in quod ad BERESTECKUM oppidum, virtute ac felicitate REGIS JOH. CASIMIRI conjecti erant; in

Lithuania gestarū Commentarius. 121
in antiquæ fortunæ spem erectis & quasi postliminio iterum, indies re-
florescentibus. Nam ut ea, quæ paulò ante in Regno Polonia, contra Cbmiel-
nicium & Tartaros gloriosissimo suc-
cessu, à Rege gesta sunt, breviter attin-
gam: propè confectum bellum isthic
putabatur; si nostri tam prosperè vi-
ctoriâ uti potuissent, quàm parta est.
Neg, enim facile aut certam causam
reperias, aut hominem, in quem unum,
post eximiam Regis victoriam, rei ad
hunc modum gesta, culpa derivari pos-
sit. Sed eadem vis Numinis, quæ ho-
stem impulsam in fugam coniecit,
frangi penitus ac debellari non permi-
sit: memorabili mortalibus docu-
mento, humanis consiliis & actibus
divinam intervenire potentiam;
quæ, non modò præcoces mentium
nostrarum fœtus & consiliorum
conceptus in ipso conatu, si ita
loqui fas est, puerperio, sæpè interci-
piat: sed & maturos jam, nec longè
à destinatione cadentes proposito-

rum succœslus , non rarò eludat.
 « Nam Cosacorum fortuna , quæ pulsis
 « sociis Tartaris : atq; eadem fugâ , ipsô-
 « rum Duce Chmielnicio , involuto ; in-
 « tra unius , nec admodum difficilis , obsi-
 « dionis angustias deprehensa ; & ad su-
 « premum discriminis compulsâ fuerat ;
 « postquàm improvisâ fugâ , præter spem
 « omnium , incolumes evasere , rursus
 « in pristinas spes attolli cœperat. Con-
 « trâ nostri exercitus , belli incommodis
 « nimium attriti , Regis ac Nobilitatis
 « abitu , in regione vastatâ , fame atque
 « inopiâ rerum omnium consuetaban-
 « tur ; nec sibi tantæ victoriæ prosequen-
 « tiæ de , pares esse visi ; segnius quàm vul-
 « gò optabatur , impulsas res hostium ur-
 « gere putabantur. Res quomodo isthuc
 « loci devenerit paucis exequar.

« Post rem ad VINNIZAM non integrè
 « ex animi sententiâ gestam ; de copiis
 « nostris ad BARUM , mox & CAMENE-
 « CIUM periclitantibus , certior factus
 « Rex , monitò CALINOVIO , ut se è peri-
 « culo , quàm posset honestissimo receptus

SOCALIAM versus subduceret : ipse ad summam maturandorum delectuum festinationem, nihil sibi reliqui fecit ; indicta etiam Nobilitati, ex Comitiorum scito expeditione publicā. Neq̄ exiguum in eximenda è discrimine ista manu, curæ pretium videbatur ; quæ numero licet mediocri, universi stipendiarii militis haud dubiè robur erat, cum è lectissimis veteranorum constaret. Proinde Rex ad capessenda belli munia impiger, adulto vere, Var. saviâ discedens, Lublinum, atq̄, inde Socaliam venit. Oppidum est, trans ripam BUGI fluminis, in Volinia confinio situm ; infra quod, propter ipsam fluminis ripam, castra metari placuit, quibus confluentes undiq̄, copia receptarentur. Illuc celeritate Principis etiam seniores stimulati, destinato maturius concurrerant. Nec tamen ante mensem exactum, isthinc castra mota ; donec maxima pars voluntaria Nobilitatis ; atq̄, è recenti delectu, stipendiarius tyro confluisset. Illuc

« etiam Veterana copia, recens victri-
 « ces, atq; ab hoste incolumes; sed ob a-
 « missa per continuos ac periculosos re-
 « ceptus, impedimenta, rerum omnium
 « inopiâ laborantes, atq; exhausta, inpri-
 « mis equis gravius afflictis propemodum
 « inutiles, cum pervenisent, Regem pro
 « se anxium. diurnâ curâ exolvère.
 « Interea & Cbmielwicius, præter ali-
 « quot mille ordinarii stipendii Tarta-
 « ros; secum ultra ducenta armatorum
 « millia, trahens; propius ad amnem
 « STYRUM accesserat HANI PRÆCOPI-
 « CENSIS TAURICANI PRINCIPIS auxilia
 « expectans, qui cum centum millibus
 « equitum jamjam adventabat.
 « Posteaquam vires nostra nobis pla-
 « cuisse visæ sunt, [atq; aderat, ab excita
 « sedibus suis Nobilitate; in unum locum
 « coactum totius Regni robur; non exi-
 « guo stipendiarii atq; externi militis
 « numero subnixum] mense Junio in-
 « hostem, versûs amnem, Styrum, pro-
 « peratum est, intercepto ante adven-
 « tum Regis. per Vexilliferum Regni Co-

NEZPOLIUM oppido BERESTECZKO, cis eundem amnem sito; sed quod facilem fluminis trajectum præstaret.

Mox trans flumen castra mota; atq; exinde longius progressurus exercitus 4. Calend. Julii; à Rege de adventu hostis certiore factò, sistitur: Castrisq; ultra ripam Syri fluminis firmatis, eodem die ingruentia temerè Tartarorum agmina; non sine strage, rejecta sunt. Jam enim Tauricani Principes adventu vires atq; animi hostium creverant. Postridie ab erumpentibus nostris cum mediocri manu, atq; in recedentes Tartaros longius provectis; o cruentâ utrinq; pugna dimicatur. In qua aliquot centeni nostrorum, nec è gregaria plebe cecidèrè; pluribus inter ipsos Tartaros; iisq; principibus viris, desideratis.

Pridie Cal. Julii in spem de summa rerum, totis viribus decernendi, educte utrinq; in aciem universa copia Tartari levum. Cosacorum Phalanx inter densos curruum ordines [carm

"ginem vocant] stipata, dextrum cornu
 " occupaverat. Rex utringq; hosti floren-
 "tissimum ex adverso exercitum oppo-
 "suit. Sed è matutinis vaporibus exor-
 "tâ forte nebula, prospectum hostibus
 " invicem eripuerat, donec Sole altius
 " evecto dissiparetur. Tunc in campis,
 " latè patentibus, explicata utringq; hor-
 "renda acies, mutuo veluti conspectu
 " defixa atq; attonita: aliquandiu base-
 "re in vestigio: donec permisu Regis, à
 " Duce Visnievecio, propter sui contu-
 "barnii militem, frequentibus evocato-
 "rum voluntariæ Nobilitatis subsidiis
 " succincto: in eam, que dextrum ho-
 "stium cornu claudebat, carraginem,
 " procursum est.

" Sed & adversus Tartaros res ubiq;
 " strenuè gesta est. Et cum veteranis qui-
 "dem Chmielnicii stipendio pridem au-
 "ctoratis, in eodem dextro cornu, co-
 "minus vexilla nostra conflixere. Sed
 " Tauricani copia; que in sinistrum suo-
 "rum latus extendebantur, opportuno
 " militis nostri extranei, qui cum Rege

in media acie, Principe Boguslao Ra-
 divilio, & Hubaldo ducibus consiste-
 bat, interjecta (nam dextera nostrorum
 acies levo hostium cornu opposita, ne-
 scio quo casu tardius adventans proxi-
 mum sibi medii agminis latus nudave-
 rat] sensim à Chmielnicii copiis direm-
 pta; cum tormentis eminus; & nimbo
 sclopetariorum propius vexarentur,
 atq; besternae dimicationis nimium
 meminissent: cumq; se genere armo-
 rum inferiores; numero autem nostros
 non superare cernerent: cruentum ac
 periculosum certamen aspernata, pau-
 cissimis in fronte relictis, qui fuga con-
 spectum adimerent: qui & ipsi non diu
 comparuerunt; locum praelii citatis a-
 gminibus deseruere. Chmielnicius seu
 fugam eorum sistere conatus; sive in-
 dignatione Tartarorum Principis, sese
 in insidias deductum, qui irritantis, in-
 terceptus: sive & ipse de summâ rei de-
 speraverat; eodem fugientium torren-
 te abreptus est. Majori clade barbaris
 trepidatio ista constitisset, si qua vali-
 da

da manus, ex iis, qui victoriam profē-
 qui gestiebant, dimissa fuisset; quae
 terga fugientium premeret. Sed fer-
 vente tunc maximè cum Cosacis præ-
 lio, & suspecta plerunq̄ insidiosa bar-
 barici agminis fugâ, victorum impe-
 tus, salubri, sapè in tali casu, imperit
 & freno, sufflaminatus est. Oppugnaba-
 tur interea summis viribus, quamvis
 & lacerata jam, & bona sui parte deminuta
 & Carrago hostium: tamen suam & mo-
 ule, & propugnantium multitudine,
 & adhuc se sustentans resistebat: atq̄, ad e-
 & destituti à sociis, ipsiq̄, Duce Cosaci se-
 & ipsos non deserebant. Sed cum, submo-
 ato Tartarorum è veteranis, qui isthic
 & quoq̄, pugnabant, subsidio, pluribus lo-
 & cis à nostris multo sanguine perruptam
 & curruum seriem labascere; remq̄, ad
 & extremum discriminis deductam cer-
 uerent: ad receptum ex antiquo mo-
 & re; ac familiare sibi remedium decur-
 & runt. Nam ad extrema nondum disso-
 & luta carnaginis, quacunq̄, oppugnaba-
 & tur, undiq̄, conferti ac propugnantes,
 reli-

reliquos è suis in medium acceptos, & extemporaneam munitionem, fossamque & aggerem struere jubent, spatium amplexi, quod universos cum impedimentis, quae adhuc supererant, capere posset. Ac forte in loco aquae & paludibus vicino pugnabatur, ita ut dextrum latus à nostris circumveniri & aquatio non posset impediri. Illuc, munitione raptim perfectâ, quantam maximam possunt curruum copiam, & omnem interiorem carraginem subducunt; pugnantibus interea, pro exterioris carraginis serie, reliquis; qui & ipsi, sociis perfecto opere in locum pugna succedentibus, unâ cum iis, sensim desertis exteriorum curruum ordinibus in munitionem, jam perfectam, sese recipiunt. Sero jam diei pugna ob tenebras & subitæ munitionis obicem, in obsidionem versa est. Quantumcunq; hic dies sanguinis hausit, non erat pro magnitudine victorie satis. Nam exigua virium parte à nostris certatum est; & si pauca stipendiarii

" militis vexilla excipias (neq; enim
 " quisquam sua laude fraudandus est,
 " quam cuiq; bene merito perennem &
 " cumulatam, annalium fides, ac poste-
 " ritatis memoria rependet, quorum
 " ideo neminem hoc loco nominamus;
 " nè quisquam se oblivione, aut injuriâ
 " præteritum succenseat) propemodum
 " evocate Nobilitatis sanguine, tanti
 " triumphi decus, partum est: quæ in re
 " strenuè gerenda, non minus contem-
 " ptum hostium castigavit, quàm suo-
 " rum expectationem vicit. Caterum
 " proxima nox, (quomodo & subsequen-
 " tes non pauca) spatium dedit hostibus
 " firmanda munitioni idoneam. Mox
 " per aliquot dies, hinc tormentis, inde
 " eruptionibus certatum: tentata inter-
 " dum conditiones pacis, trahendo magis
 " tempori, quàm seriâ deditiois volun-
 " tate; donec ad undecimam obsidionis
 " noctem ventum est; quæ in diem de-
 " cimum Julii incidit. Quâ ineunte, ob-
 " sessi spei & consilii inopes fuga consti-
 " tum moliantur, Nam cum alius ex

partibus undiq; à nostro exercitu cir-
cumdati essent, ea pars munimenti,
quæ imperviis paludibus imminebat,
vacua custodiis erat. Seu satis inaccessa
uligine clausi credebantur; siue tot
rusticane plebis millia, quorum domini
in castris nostris militabant obseptis
omnibus effugii viis, deleri nō placuit.
Ergo vilioribus equis ac jumentis in
ipsas paludum voragine impulsis, &
plaustris desuper, quæq; fugam morari
possent impedimentis, injectis, latum
aggerem, per medias paludes, è corpo-
rum & castrensis supellectilis, cumula-
ta strage exstruunt; per quem cum ar-
mis ac melioribus equis, transitu facto,
evadunt. Consilium hostis subodoratus
Rex, eadem nocte è primoribus Tribu-
nis, quosdam cum parte copiarum
trans paludes premiserat. Sed qui
tempori advenerant, armatorum ho-
stium, qui jam trajecerant, multitudine
perculsi, in devia divertere. Cateri
ob longi circuitus moras, tardius ad-
ventantes, hostem jam longo itinere
pre.

66 *pregressum, asequi non potuere. Cæ-*
 66 *sis inde, qui maturare fugam neglexe-*
 66 *rant, aut non potuerant, castra hostiū,*
 66 *et qua supererant impedimenta dire-*
 66 *pta sunt. Sed emissio incolumi tanta*
 66 *molis exercitu, fremere in castris mi-*
 66 *les, atq; inprimis Nobilitas, quod casu*
 66 *acciderat, consilio factum suspicari.*
 66 *Refricatâ inde, accensi, defunctorum*
 66 *culpâ, aut errore funestissimi belli me-*
 66 *moriâ, eâq; multitudinis more, ad de-*
 66 *teriores suspiciones deflexâ, in vivos*
 66 *atq; superstites innoxios crimina ja-*
 66 *ciebantur. Nihil in structis extremo*
 66 *Uladislai tempore, adversus Rem-*
 66 *pub. insidiis immutatum.*

In eorum, qui deceserant locum,
 successisse magis alios homines,
 quàm alios mores, nec unâ cum
 mortuis consiliariis, sepulta contra
 ordinem equestrem consilia. Bel-
 lum consultò ac de industriâ ali; ex-
 hauriendæ atq; enervandæ Nobili-
 tati, cujus sanguinem, non impendi,
 sed prodigi, vilissimis, juxta & peri-
 culo-

Lithuania gestarū Commentarius. 133
culosissimis belli ministeriis. His
fluctibus agitati animi nondum detu-
muerant; cum à Rege bello finem im-
ponere cupiente, postulatur, nè ante
confecti belli exitum, Nobilitas castris
excedat, quæ persequenda victorie
causâ in ulteriores Ukraine oras,
quamprimum movenda sint. Tunc,
impetrato deliberandi spatio, coacta
in unum Nobilitatis concio, palàm
iussa detrectare. Satis à se Principi,
satis & patriæ datum, quòd, cum
suomet impendio florentissimus
conscriptus sit exercitus; cujus in
belli laboribus atque periculis usus
esset, tamen in conspectu quiescen-
tis & otiosi stipendiarii militis, pe-
ctorum suorum opposita, vires ho-
stium fregissent. Præpostero atq;
inverso rerum statu, sese pro mer-
cenario suo, adeoq; etiam externo
milite, non modo pugnae discrimi-
na, sed excubiarum molestias subi-
isse. Vile sanguinis sui pretium vi-
sum, quem cruentissimis quibusq;
cer-

certaminibus, largiter objectum ac profusum senserint. Sua duntaxat inter signa, tot funera & luctus tot vulnera cerni; cum inter stipendiarios paucissimi, inter externorum manipulos, vix aliquis saucius exstet.

Pugnæ, non alienæ virtutis spectaculo, tantis stipendiis à Republ. auctoratum militem. Quem integrum ac belli malis intactum, non adversus hostem, jam suo sanguine pulsum, servari: sed ut attritæ bello Nobilitati, frænum, quod mordeat, non desit. Ipsum quoq; hostem, quâ mente, quovè consilio è manibus emissum; nisi ut esset, ubi Equester ordo ultra discrimenibus, objectari possit? Recordarentur, impositâ sibi prodigiosæ iniquitatis, vigiliarum munia; cum in abundanti militum copiâ; pro stipendiariis suis & externis, genio per contubernia indulgentibus; plures continuas noctes diesq; excubarent: nec de-

triduana ac sæpè quatrinduana statione deducerentur. Expertâ sibi, non sine defessa tam brevi spatio patientiâ, rudimenta Castrensis Imperii, quod, urgente ab hostibus necessitate, utcunque toleratum; nunc, partâ suo sanguine victoriâ, ferre amplius meritò recusent.

Et quoniam bellum suis manibus propemodum confectum; de industriâ produci placuerit; sese reliquias ejus mercenariis potius copiis, & hucusq; otiosis externorum ensibus atq; armis, persequendas relinquere. Deniq; si stipendiarius miles, sine evocatę Nobilitatis subsidio pugnare nesciat; fixum sibi, potius, in præstandis è corpore suo supplementis novis sumptibus defungi; quàm committere, ut in jugulis suis; totius Reipubl. cervices, uno ictu amputandi, casui alicui aut consilio potestas atq; licentia detur.

Hujusmodi præsentis stimulis ac suspicionibus obfirmata Nobilitatis obstinatio;

" natio ; ne discesu quidem Regis, (qui
 " ut ceteros alacritatis exemplo abstra-
 " heret, Cremeneciam moverat) ad ulte-
 " riorem expeditionem suscipiendam,
 " flecti potuit. Quod ubi Rex animad-
 " vertit, acceptâ fide à quibusdam Pala-
 " rinatibus, de suppetiis ad exercitum,
 " mittendis, dimissa Nobilitate, & ipse
 " reversus est.

" Missi igitur in hosticum ambo mi-
 " litia præfecti, Dux Visnieviecius & A-
 " lii, qui impulsam hostium fortunam,
 " urgerent ; omnes Nicolao Potocio
 " Castellano Cracoviensi tanquam
 " supremo Duci parere iussi sunt. Sed
 " elapsa plerima sui parte Cosacorum,
 " multitudo, magnis itineribus sparsim
 " prævolans, in penitiores Ukraina oras
 " evaserat. Chmielnicius quoq; ipse, mox
 " à Tauricano, non sine pretio, ut fertur,
 " dimissus, naufragii sui tabulas collige-
 " bat ; conductâ aliquot millium Tartarorum
 " manu, & profugos ab acceptâ
 " clade, maximâ sui parte incolumes,
 " ad se undiq; contrahens, qui statim
 " magno

magno numero confluebant. Misit et-
iam ad Tanaim, qui latrocinantes il-
lic Moschica ditionis Cosacos stipendio
& prada illicebri invitarent: & plu-
ra Scytharum millia, oblata spe prada
pellecta, propediem subsidio ventura
expectabat. Jamq; adeo in vires de-
stitutis ab Evocata Nobilitate ac Regis
comitatu. copiis Regni, propemodum
pares adoleverat, quæ confluxu rebel-
lium quotidie augebantur. Verum
exercitus noster, digressu Regis ac No-
bilitatis, mestus ac multum diminu-
tus, indies extenuabatur. Et primū
veteranus miles, qui Calinovio Duce,
rem initio belli gesserat, amissis impe-
dimentis, ad summam inopiam reda-
ctus, in illa regionis vastitate, quā
tot tantorumq; exercituum concursus
fecerat; afflictas vires refovere non
potuit; cum etiam è recenti delectu
integra; nec tot laboribus atq; damnis
exhausta copia: in provinciâ rerum
omnium egenâ attererentur, atq; alios
fames, alios etiam morbi vexarent, quos-

quosdam & absumerent; ceteris, qui
 ea bellimala ferre non poterant, dila-
 bentibus. Externorum autem legio-
 nes atq; alas, principuâ sui parte dimi-
 cationibus minus accisas & ab hoste
 illibatas, seuior omni ferro pestis affli-
 xit; fame atq; morborum contagiis
 grassantibus; & gregario milite, per
 suffugia plurium, ad exiguum nume-
 rum redactio. Ea propter lentum, ac
 propè bimestre, antequam in viciniam
 Kiouie pervenissent, nostrorum iter
 interdum etiam valetudine Summi
 Ducis præpediebatur. Qui frequenti-
 bus nunciis, Regem, de immutato belli
 statu; deq; virium nostrarum diminu-
 tione atq; hostilium incrementis gli-
 scentibus admonens, nova laboranti
 exercitui supplementa poscebat. Quæ
 cum tam citò expediri non possent, Rex
 Lithuanisi exercitus victoriarum non
 ignarus, in eius conjunctione presentis-
 simum Polonicis copiis subsidium osten-
 debat; eamq; datis ad Ducem Radi-
 vilium literis instantius urgebat.

Quin

Quin & plenam belli pace finiendi po-
restatem, tam Regni, quàm M. D. Lith-
vania Ducibus concesserat; adjunctis
ex eorum, qui presentes adesse pote-
rant, numero idoneis ad pacta Reipub.
nomine sancienda, Commissariis. Nec
decerant sibi Polonicarum copiarum
Duces, frequentibus nunciis ac literis,
ut sibi Princeps RADIVILIUS obvius
occurreret, flagitantes. Quod tamen
pluribus de causis, quarum aliquas su-
perius attigimus, plures paulò post
memorabimus, fieri non potuit. Nam
gliscentibus iterùm hostium viri-
bus, Kiovia, sine evidenti urbis a-
mittendæ periculo, deserere non po-
tuit; cum hostes adeo imminerent
urbi; ut, nè à struendis quidem, ad-
versus Castra urbi contigua, insidiis
abstinerent. Et Urbs quidem, seu
fortuitò, seu fraude hostium, exci-
tato incendio, damnosissimo igne
bis deflagavit. Sub idem verò tem-
pus, positas Castris Lithvanicis insi-
dias, parùm prosper hostibus, even-

tus castigavit. Nam cum ab excursionem versus hostem, jussu Ducis, factâ, revertens Noldius, non procul ab ipso Castrorum aditu, mixtos Cosacis Tartaros, advertisset; hostis accessu tam propinquo in castris nunciato missu Imperatoris, expeditissima aliquot vexilla, Alexandro Polubienski Palatinidæ Pernaviensi Ductore, erumpunt, hostemq; terga dantem, ad alterum à castris milliare urgent, donec ad trajectum quendam ventum est. Quem ubi fugiens hostis superavit, in ipsis ejus angustiis, quâ uliginosus rivus ponte jungitur, resistit, & vim aliquamdiu sustinet: donec Vechmanni cum sclopetariis, quos Dragones vocant, superventu; denso è majoribus fistulis pilarum imbre obrutus, depelleretur: atq; sub exorti inde fumi caligine, Swartzkoffio, & Sakieno equite impune pontem transgresso; ad fatietatem concideretur. Aderant præter aliquot

quot Cosacorum millia, mille Tartari. Sed isti, ubi à nostris pontem, occupatum animadverterent, relictis in pugna sociis, qui nostros remorantes, tutam ipsis fugam periculo suo præstarent, penè intacti evasere. Cæsis ad mille, captis circiter centum. Equibus cognitum Cosacos istos unà cum Tartaris eo consilio tam propè ad castra nostra suggestos; ut adventum suorum expectarent; qui ex diversis partibus, veterani quidem aliquot mille pedites flumine: equitum verò duplo major numerus terrestri itinere adventabant.

Quorum concursu, tripartitò de nocte castra nostra undiq; à fronte, à tergo, & à latere, summâ vi adoriri placuerat; ni fraus de die animadversa, deprehensorum imprudentiam prodidisset.

Modicis interea itineribus, nec sine aliquanta pluribus in locis morâ, Regni Copiæ progrediebantur; non

non Ducis magis valetudine ;
 quàm victus penuriâ, morbisq; gras-
 santibus conflictatæ, donec Pavolo-
 ciam ventum est. Quò antequam,
 exercitus noster accederet, septem tur-
 mæ à Summo Duce, ad explorandum,
 iter præmisit ; cum in eo primùm oppi-
 do copiosiore[m] quàm usquam alibi re-
 rum affluentiam reperissent ; largius
 atq; insolentius quàm par erat, præsentis
 copiâ abusa ; posteaquam paulò lon-
 gius ultra oppidum processissent, ab ob-
 viis forte Cosacis & Tartaris, fundun-
 tur, atq; impedimentis omnibus exu-
 untur. Quominus graviori clade mul-
 Etarentur Ducis Visnioviecii & Præfe-
 Et Voinilovicii superventu factum est ;
 qui tergo fugientium inhaerentem ho-
 stem, sub ipsis Pavolocia portis, impro-
 viso adortus, dissipavit, captis etiam
 è Tartaris quibusdam ; quorum indi-
 cio cognitum, duo Tartarorum millia
 Chmielnicio pridem adesse ; quatuor
 jam propinquare : reliquorum adven-
 tum brevi secuturum, Id ubi cognitum

Ducibus itur in consilium, numquid^{cc}
expediret postâ omni morâ, præveniri^{cc}
hostem antequam firmaret vires ex ce
ternis subsidiis. Sed prævaluit eorum^{cc}
sententia; qui jungendas prius cum^{cc}
Duce Radivilio copias censebant; præ
sertim cum sparse, ob faciliorem anno
nam, per diversa itinera alea; legio^{cc}
nes lentius in unum coirent. Sub finem^{cc}
Augusti demum Trilesium oppidum^{cc}
ex itinere aggredi visum. Deditioem^{cc}
ferocius detrectantes oppidanos, Pri
jemscius rei Tötmentariæ Præfe
ctus, & Bergius Boguslai Principis^{cc}
Radivilii Vicetribunus expugnarunt,^{cc}
aliquot Centurionibus, quorum cades^{cc}
interneccione incolarum expiata est.^{cc}
Hujus oppidi excidio territi Chvasto^{cc}
vientes, dimisso prasidio, urbem de
didere. In qua præstolari Pozotius Du
cis Radivilii adventum constituerat;^{cc}
cum non desisterent interea copiarum^{cc}
Regni Duces eum ad sociandas vires^{cc}
enixius sollicitare; præter alia, quibus^{cc}
conflictabantur incommoda, luctuoso ce

„cunctis Ducis Visniewicii obitu, percul-
 „si; quem virum omnibus elogiis majo-
 „rem, nimium acerbo fato Reipub. ere-
 „ptum; merens ac dejectus exercitus,
 „intempestivo paulò ante funere extu-
 „lerat.

Sed istud cogendarum in unum
 virium consilium; præter objecta
 dudum conficiendę rei impedimen-
 ta; recens emergentia, quæ finibus
 M.D. Lithvaniæ ingruere cœperant,
 pericula morabantur. Nam dum
 nostri Kioviam occupant, è floren-
 tissimis trans Borysthenem oris,
 collectâ rebellium manu, atque iis,
 qui Czerneoviam confugerant ad-
 junctâ, in sexaginta millium arma-
 torum numerum excreverat. Cujus
 multitudinis pars oppugnare Cri-
 ceviam; pars in Mscislaviensi distri-
 ctu, & Moschorum confiniis rebel-
 lionis incendium moliri ferebatur.
 Pars verò multò maxima, relictas
 Lubecę copias lentâ jam obsidione
 premebat, non sine mediocri dam-
 no

Lithuania gestarū Commentarius 145
no improvise superventus initio il-
lato. Deposita isthic maxima pars
impedimentorum, totum exerci-
tum Kioviensem, de eventu obsidi-
onis anxium tenuit. Sed Ducem,
Lubecensium copiarum virtuti con-
fissum, alia eaq; gravior cura remor-
debat; nè hostis, cui in affluente mi-
litum copiâ vires dividere licuit,
parte multitudinis ad obsidionem
relictâ; cum reliquâ manu in viscera
Lithvaniæ penetraret, ibique conci-
tanda ad rebellionem plebe in su-
preum Nobilitatis excidium clas-
sicum caneret.

Proinde non aliud ipsi in præsentî
discrime consultius visum, quàm
consignata in manus Regni Ducum;
Metropoli hostium, ad tutandos pa-
trios fines regredi; ac solutâ Lubecæ
obsidione cooriens domi incendi-
um extinguere. Mox in eum sensum
Regni Supremo Duci scribit; pe-
tens, ut adventum quàmprimùm
acceleret, aut aliquem è suis cum

præsidio, urbi imponendo, mittat.

Sed tam gravis ac justæ necessitatis excusatio non plus apud copiarum Regni Duces valuit; quàm ut tantò obnixius exercituum conjunctionem efflagitarent; nisi Dux venientibus occurrat, sese ad ipsum, venturos denunciante.

Tunc primùm sensit Princeps, tam seria & obnixa postulata, ab ipsis aliquanto violentiori ac præsentiori necessitate extorqueri, quàm ea esset; quæ sese ad revertendi consilium impellebat. Ergo pensatis utrinq; periculorum momentis; nec Lubecensium copiarum virtuti; collecti-eii Tyronis numerum, adeò gravem fore metuens, quàm formidabile sit copiarum Regni discrimen: quibus [quod absit] succumbentibus; universam belli atq; hostium molem, in suos humeros, longè graviori pondere devolvendâ, satis prospiciebat.

Penitioris autem Lithvaniæ periculum; non illud quidem contemnendum; sed tamen remotius, nec;

neq; ita præsens, ut certis jam atque urgentibus malis prævertendum sit, sapienter æstimans: tandem damnato revertendi consilio; & jungendis cum Regni copiis viribus cogitare cœpit.

Sed qui proponebatur virium conjungendarum modus non placebat. Nam deserto Borysthenis amnis dominio, cujus utraq; ripa navigiorum beneficio, in potestate nostra fuit; coacti in unum exercitus nostri effugere non poterant, quominus in angustum, sedacta pabulandi ratione commeatus inopiã laborarent. Et pabulatores nostri universi, vago per agros equitatu Tartarico, prædæ exponebantur. Contrà fluminis possessione retentâ sese, utriusq; ripæ potentes, commeatu, undecunq; tutiùs sumi ac subvehi possit, prohiberi non posse. Præterea distractas ab utrâque ripæ parte vires hostium, & suspensa consilia distinendo, rem ubicunq; visum fuerit, contra singulos melius

gesturos. Hanc igitur belli conjunctis viribus gerendi rationem Dux Radivilius Regni Ducibus offerebat. Quoniam exercitus hostilis duobus quasi præsiis protegebatur, quorum alterum Tripoli; alterum Belocerkiévja excubabat: ut Regni exercitus Beloeerkevam adireretur, sese Tripolim Borystheni imminentem, eodem temporis momento, terrâ simul ac flumine, totis viribus aggressurum. Sublatis istis præsiis, nec tamen annis possessione dimissâ; si id conficiendo bello, aut sancienda paci conduceret, ad exercitus utriusque conjunctionem, utilius tunc posse descendi.

Sed nè id quidem Regni Ducibus satisfecit; qui accepto hoc responso districtè professi sunt, sese ante conjunctionem virium nihil aggredi posse, aut velle; & verbis facta addendo; à directo in hostem itinere deflectentes, Kioviam versus progressi, Vasilokovum, oppidû quinq; mil-

Lithuania gestarū Commentarius. 149
milliaribus Kiovia distans, diver-
tunt. Princeps Radivilius necdum
à suâ sententiâ dimotus, & coràm
consilii sui rationem probaturus, si-
gnis equitum ad quindecim assump-
tis Vasilicovum contendit. Ubi
iterum agitato consilio, cum nihil
proficeret, tandem vel invitus plu-
rium consensui cecit, suumq; exer-
citurum, copiis Regni paulò post, ad
oppidum Hermanovcam, admoveri
passus est.

Sub id tempus, hostis egressu
Principis, cum exiguâ manu obser-
vato, relictas copias, per absentiam
Ducis, incautius acturas, cõjectans,
bipartito agmine Kioviensia castra
tentare conatus est.

Pars terrestri itinere contendens
in Calinovium Campiducem Regni
incidit; qui à Potocio, consilium
hostis subodorato missus, ad quinque
hominum millia prospero conflictu
concidit. Pars altera secundo flumi-
ne delapsa, subito adventu aliquas

nostrorum scaphas occupaverat. Sed ab Urbe fortiter repulsa, & infestis tormentorum ictibus è Monasterio Nojolajano vexata, pluriù è suis scapharum jacturâ; damnum illatum pensavit, rem strenuè gerente Samuele Komorovio, Principis Radivilii tunc locum tenente, ita ut in subsidium nostris missus à Potocio Sokalus; profligatum jam hostem, & ab irrito conatu in fugam conjectum invenerit.

Paulò ante Ducis Radivilii in Potocii castra adventum: Chmielnicius tametsi recens sex millium Tartarorum auxiliis, quæ Tauricanus submiserat auctus, unitas tamen Ducum vires reformidans, missis nunciis, vias reconciliationis tentare cœperat. Quæ tractatio annitente Palatino Kiovensi Kiselio, à Ducibus nostris, ex mente S. R. Maj. è datis ad eos literis perspecta; minimè rejecta est.

Sed commeantibus ultrò citròq;

nun-

nunciis, cum de loco conventus, Delegatis utriūq; ad sancendam pacem, in oppido Bialocerkevensi, assignando, & quibusdam pactorum preparatoriis conditionibus; inter MACHOVIVM è nostris internuncium & VYHOVIVM è Cosacis præcipuæ authoritatis delegatum, convenisset; viri primariâ dignitate illustres ADAMUS KISELIUS Palatinus Kioviensis, GEORGIUS HLEBOVICIUS Palatinus Smolescensis, VINCENTIUS CORVINUS GOSIEWSKI Dapifer M. D. L. & MICHAEL COSACOVIVS Subjudex Braclaviensis, Belocerkevam mittuntur. Qui cum splendido satis apparatu, non tamen majori, quàm quingentorum satellitio comitati, oppidum intrassent, & universum hostilem exercitum, oppido recens admotum deprehendissent; negocium propè integrum cum hoste transigere, pauculis exceptis, nec iis magnæ molis; de quibus adhuc disceptandum restabat. Sed plebi Co-

saecorum, & auxiliariis Tartari
ingrata fuit tractatio pacis; fremen-
tibus utriusq; belli, quod communi
sanguine & sudore gestum sit, præ-
mia penes solos veteranos fore. Si-
mul opulenti cultus atq; apparatus
species, avidos talium, ad prædæ de-
siderium accendebat. Nihil igitur
ad abrumpendam pacem, expedi-
tius visum; quàm violandis tantæ
dignitatis Legatis; spem omnem
atque rationem paciscendi tollere;
simulq; indomitam prædæ famem;
tàm quæstuosi latrocinii bolo, fau-
cibus suis objecto, explere. Quæ
consilia dum in castris plebem inter
hostium & Tartaros coquuntur;
tàm nostris, quàm Cosacis modera-
tioribus, dimisso concilio, seditioni
prævertere, & quæ supererant trans-
igenda differre, visum est.

Dum igitur nostri, de consensu
mutuo, parant abitum; præmissis
ex oppido impedimentis, in ea pri-
mùm inopinato impetu facto, ca-
dibus

dibus ac rapinis omnia miscentur ,
& vim multitudinis non sustinenti-
bus nostris , diripiuntur impedi-
menta. Nec procul à supremo exitio ipsi aberant Delegati, nisi Duces ipsi Cosacorum & veteranorum fortissimi , plurimo sanguine vim ingruentium stitissent. Et cum nostri quoq; in unum collecti sibi non deessent , sociatâ cum veteranis operâ; exceptis , qui ad impedimenta occubuerant , cuncti incolumes ad arcem oppidi reducuntur. Satagentibus interea veteranis ac Ducibus hostium ; nè ingruentibus tenebris in nervum seditio erumperet ; positisque aliquot, è fidelioribus Cosacis, bellatorum centuriis , quæ pro aditu arcis excubarent , trepidis atque anxiiis nostrorum vigiliis , proxima nox traducta est. Nam præter Tartaros, objectâ esca , rapinarum avidam , & famelicam gentem ; è gregariis Cosacorum, ad decem millia, in exitium Delegatorum conspiraverant

verant ; parabaturq; nocturna op-
 pugnatio ; nisi , & nostris jam ad
 vim masculè propulsandam probè
 instructis, difficilis expugnatio Tar-
 taros terruisset : & fide ac fortitudi-
 ne veteranorum, inter Cosacos Du-
 cum ; qui nec suis dexteris ; nec suo-
 rum languini pepercere, tyronum
 & gregariorum seditio compressa
 fuisset.

Postridie Chmielnicius , hortatu
 atq; auctoritate sanioris partis Du-
 cum adductus , severissimâ denun-
 ciatione coërcitâ vulgi insolentiâ,
 firmo præsidio subnixos Delegatos
 ex oppido eduxit. Qui eâdem die,
 non sine aliquanta, nonnullorum è
 comitatu suo trepidatione, Castra
 tenuère: magna nostrorum gratu-
 latione excepti ; quos nuncius tam
 præsentis periculi , ipsâ famâ supra
 verum auctus, propè ad salutis eo-
 rum desperationem percussos & an-
 xios habuerat.

Non visum est ultrâ tanto Dele-
 gato-

gatotum periculo, tentare paciscendi negotium. Itaq; nostri motis properè (20. Septembris) Hermanovâ castris, propiùs hostem copias admovent; experturi protinùs de propinquo, utrum hosti seria pax! an, verò tantùm brevis mora belli, dum plura auxilia contrahit; cordi esset: & si hostis malâ fide agere visus fuerit, castris signisque collatis, supremâ impressione, auxiliorum adventum occupaturi. Nec vana erat suspicio, paucorum è Tribunis desiderio (nam potior pars eorum, sincero pacis studio tenebatur) ac vulgi & Tartarorum stimulis impulsum, fluctuare Chmielnicum, nec facile, in gratiam dubiè ac suspectæ pacis, quàm conscientiam facinorum non reformidare non posset; Tartarorum amicitia, quæ vim rebellionis ejus adhuc sustinuit, renunciaturum: aut deminuto copiarum numero, duorumq; Palatina-tuum avulsione, vires suas carpi & ener-

enervari passurum. Fecit huic conjecturæ fidem, postridianus ejusdem perfidiæ conatus; dum de accessu nostrorum tam propinquo questus; & tamen paciscendi continuationem offerens; veteranis ac moderatioribus Delegatis, novos homines substituit; qui nihil eorum de quibus convenerat admitterent; sed Zborovianæ transactionis conditiones urgerent. Indigner accepta à nostris ea; negotii propè jam confecti, ludificatio exprobratâq; hosti perfidia; quando pernitentem quàm poenitentiam malit, pro elementia, & veniâ, vim & supplicium expectare jusus est. Experturum malo suo brevi, quantum ipsi in fluxa barbarorum fide, & vanis pollicitationibus, præsidii restet. Quamobrem postridie abjectâ spe pacis, itur in hostem infestis armis, atq; instructâ acie. Cujus *sinistrum* cornu, Regni Campiductor; *medium* agmen Summus Dux, *dextrum*, & insidiarum hostilium

Litvania gestarū Comimentarius. 157
lium periculo maximè obnoxium,
PRINCEPS RADIVILIUS tenuit. Ho-
stis quoq; adversam aciem pro ca-
stris instruxerat; interjectis passim
inter Cosacorum ordines, Tartari-
eis agminibus, & quò plus alacrita-
tis militi suo adderet, maximam
vim potus inebriantis, inter grega-
rios distribui curaverat; datâ operâ,
ut singuli acciperent, quantum ad
audaciam satis est; nec sufficeret ad
temulentiam. Eo facto putatur, ut
postquam in mutuam conspectum
acies adversæ venêre, hostilis longi-
ùs quàm pro more, à munimentis
suis recedens, ac versùs nostros pro-
gressa, pulcherrimam pugnandi oc-
casionem nostris præbuerit. Sed re-
pugnantibus, quibus cauta magis,
quàm abrupta consilia placebant;
diutiùs quàm par esset, quieta ex ad-
verso consistere acies: donec inuti-
lis moræ pertæsus Dux RADIVILIUS,
assumptis octo suorum vexillis;
impetu in hostem facto, adversum
sibi

sibi agmen toto campo submotum; usq; ad tumulum propulisset; qui intra teli jactum à castris hostilibus tormentis hostilium de propinquo objectus erat. Illic reliquam dextri lateris aciem pauxillum præstolatus, redintegrato impetu, adversum sibi hostem, intra munimenta sua fortiter compellit: exiguo suorum damno, nisi quòd in primo impetu, nobilis equorum Ductor VORONICUS, temporibus, per casidem, ictu sagittæ, trajectis occubuerit.

Initio pugnae à dextro nostrorum cornu strenuè cœpto; etiam proximis, è mediâ acie, equitum turmis, pugnandi necessitas imposita est.

Quarum periculum cum negligendum non videretur, ipsius tandem Summi Ducis consensu, Czarnecius cum suis & Palatini Podoliæ copiis profiliens, hostem, jam altero suorum cornu impulso laborantē, in eam fugam & trepidationem conjecit, ut nisi sinistra nostrorum
acies,

acies, in eo, quem semel coeperat, loco, immobilis, Tartaros terga observantes causata, obhæsisset; eo die debellari potuisse, creditum fuerit.

Postridie Chmielnicius hesterni conflictus hostilitatem excusans, & injusu suo ad arma ventum testatus, ulteriorem vim deprecatur, ac spem pacis ostentat. Cui tamen toties elusa fides non haberetur; tamē annitente Palatino Kioviæ Kisielio, suprema, nī respiscat, denunciatio, pro responso mittitur, ac dum nunciatus redit, nostri aliquot horarum spatio, vim continuere. Qui cum tardius reverteretur; interea seu imperio Chmielnicii, sive conspirantis cum Tartaris multitudinis ausu; magna vis hostium è castris egressa; quædam nostrorum agmina ad velitandum elicit. Dum isthic res geritur, Dux RADIVILIUS, animadverso hostium conatu; qui ad occupandum cujusdam stagni aggerem; nostris ad rem melius ge-

ren-

rendam opportunum, per arbuſtorum latebras, magno numero fur-
tim ſubrepebant: Sclopetarios è de-
ſultorio Dragonum genere NOLDIO
Duce ipſis immittit, quibus ſuccen-
turiatæ aliquot equitum DOENHOF-
FII turmæ ſuccedebant. Hoſtem per
Noldianos vi ſclopetorum, ex im-
peditioribus locis, in æquiora cam-
pi exturbatum, equitatus Doenhof-
ſii magna ſtrage obrivit. Paucis è
clade in ſua caſtra ſe recipientibus,
dum ardentius incumbit Noldius,
uſq; ad caſtrorum aggerem prove-
ctus, in ipſa hoſtium munimenta,
irrupit; atq; unum ex valli hoſti-
lis propugnaculis, dejecto præſidio;
atq; unâ tormentariâ machinâ ca-
ptâ, occupat. Et proſperè ceſſerat
audacia, ſi nequaquam deſtinato
conſilio, rem tantam aggreſſo, ta-
men in eum caſum prompta ſubſi-
dia præſto fuiſſent. Sed mox uni-
verſi peditatus hoſtilis accuſſu; cum
ſe unum tantæ moli ſuſtinendæ pa-
rem

rem non putaret, maturè se in tutum recepit. Dum tamen is in se conversas vires hostium distinet; longè aliâ ex parte; unum è sinistri cornu agminibus, POTOCH GUBERNATORIS CAMENECENSIS delectos hostium, qui campum velitando persultabant, eo impetu adortum est; ut propè fugientibus immixtū, intra ipsa castra penetraret. Tunc quoq; quibusdam è proximis Legionibus atq; agminibus, erimini datum; quod in suppetiis ferendis occasione defuissent, per quam proximus ad supremum hostis excidium, aditus parabatur.

Toto isto biduo, non mediocri clade; sed majori periculo suo vires nostrorum expertus, hostis, statariæ pugnæ certamine in posterum sibi abstinendum putavit. Sed per excursiones Tartarorum, quorum ingens numerus agminatim quotidie in castra hostium confluebat, pabulatores nostros carpendo; difficilem

annonæ subvectionem, mox & inopiã; atq; ideo nostros præsentissimi periculi metu attonitos reddiderat.

Cujus mali provisu, quia Ducem Radivilium ejusmodi copiarum conjunctionem detrectasse, supra memoravimus; quorundam animos fera pervicacis consilii poenitentia subire cœperat, præcipuè, posteaquam unicum tunc in ejus modi remedium; quod in tentandâ pugne aleâ, a deoq; ipsorum castrorum hostilium, ante adventum auxiliorum, violenta oppugnatione, supererat, cœli ac tempestatum injuria, subtraxisset. Tanta enim vis imbriû triduo integro, utraq; castra inundavit, ut omnem dimicationis copiam abstulerit: quasi ipso Numine, sanguinolentum utriusque partis: & alteri sanè supremum ac fatale futurum, certamen dirimente. Sed ubi tam fœda tempestas remisit, hostis consilii & necessitatis nostræ non ignarus; nec ultimas nostrorû
vires

vires experiri ausus, ad pacem seridò
animum adjecit; cujus condiciones,
longè quàm ante æquiores obtulit,
tandemq; iis, de quibus inter Dele-
gatos convenerat, planè acquievit.
Tamen id unum accuratissimis pre-
cibus Chmielnicius exoravit, nè in
Palatinatibus, quorum possessione
decebat, miles noster tantisper
hyemaret, dum ipse Matriculam
Cosacorum conficit; & inutilem
atq; onerosam agrestium colluviem
amolitur. Neq; enim supra viginti
millia veteranorum relinquere jus-
sus est; & solo Kioviensi Palatinatu
excepto, nullis in aliis Ukrainæ lo-
cis, seu ad Brazlaviensem, sive ad
Czernicoviensem provinciam per-
tinentibus, sua Cosacis stativa fige-
re, multò minùs in provinciis M.D.
Lithvaniæ nidificari permissum:
atq; in ipso Kioviensi Palatinatu,
Nobilium & Regiorum præfecto-
rum bonis; ab omni Cosacorum
injuria aut gravamine vindicatis
pro-

prospectum : & Græca religione in antiquo statu relictâ , atq; exulibus restitutis ; oblivio injuriarum sancita ; deniq; ut Tartarorum amicitia , ut penitus renunciaretur , serio cautum est. Posteaquam de Conditionibus inter partes convenit , datis obsidibus , nihil cunctatus Chmielnicius cum præcipuis Tribunorum , biduo ante Calend. Octobres in castra veniens , & gestu ac voce supplici culpam deprecatus , conditiones pacis relectas audire jubetur. Quibus utrinq; subscriptis ac jurejurando firmatis pax postliminio redux sereniori tranquillitatis luce affulsit , & cuncta ubiq; hostilitatis nubila pepulit : cum paulò antè opportunè , ab irritâ quoque Lubecæ obsidione Czernicoviensis multitudo dilapsa fuisset.

F I N I S.

Emendanda.

- P. 5 l. 15. pro Buzarum lege Birzarum
p. 10 l. 12. pro prosper leg. propere.
p. 12. lin. 12. pro proprij leg. propiori. i-
bid. trajectu
p. 13. l. 4. pro seditosime lege seditiosis-
simo. ibid. l. 13. pro vicina l. vi-
cinia.
p. 14. l. 1. pro subditis. l. subsidiis.
p. 17. l. 2. post, elatus, adde ducit.
p. 20. l. 22. pro paulò l. paulum.
p. 22. l. 1. pro Horhovam. l. Horvoliam
ibid. 19. pro, priori l. proprio.
p. 25. l. 16. pro Ostrorogia l. Ostrogia.
p. 34. l. 5. pro porrecta. l. porrestas.
p. 35. l. 9. post vocem itaq; adde, in
viciniam
p. 39. l. 16. pro, pangitur, l. panditur
p. 52. l. 15. p. sed l. sub. 16. 17. p. promo
l. proximo.
p. 54. l. 13. post, Chmielnicio, adde, a-
micitiam.
p. 59. l. 21. pro ore. l. ora.
p. 66. l. 9. post, aliquod, adde, facinus.
p. 71. p. Choderovio l. Chodoreovio.

- p. 73. l. 18. p. Grotij. l. Grothusij
 p. 81. l. 6. pro adorandam. l. odorau-
 dam
 p. 86. l. 4. pro vetarentur, l. venaren-
 tu. .
 p. 93. l. 19. post, hucusq₃, adde, armo-
 rum
 p. 104. l. 6. pro Majorem lege Majores
 p. 128. l. 11. p. suam &, l. suamet.
 p. 145. l. 17. pro discrimine l. discrimine.
 p. 147. l. 4. p. & l. de
 p. 152. p. utriusq₃. l. utrisq₃
 p. 155. p. Hermanova l. Hermanowca.
 p. 162. l. 11. post. vocem, ejusmodi, ad-
 de, malo.

